20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

Inhoud

R. A. P. Tielman	De maatschappelijke betekenis van humanistisch geestelijke verzorging	3
W. K. Hoekzema	In den beginne was het wennen	7
H. I. Tros	De mens centraal	9
E. Michielen	Hoe zien dienstplichtigen geestelijke verzorgers?	13
B. van Tussenbroek	Een bewust gekozen spanningsveld?	17
A. Karreman	Twintig jaar naast/tegenover/ met elkaar	21
J. Brocken	Vriendschap en tegenwerking	29
P. Vonk	GV in het HMT	33
J. Heckers	Vanuit een vakbond bekeken	37
F. Spoelstra	Al 32 jaar humanistisch geestelijk vormingswerk met militairen	41
J. F. Sinke	Een boeiend en bindend beeldpatroon	49

Zeist, oktober 1984

Schaduwcoll. BWVH nr 1

20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

De maatschappelijke betekenis van humanistisch geestelijke verzorging

R. A. P. Tielman

Op levensbeschouwelijk gebied hebben zich de laatste jaren in Nederland ingrijpende wijzigingen voorgedaan. De buitenkerkelijkheid is toegenomen tot 45%, de ongodsdienstigheid tot 38%, en het aantal humanisten is gestegen tot 18% (1). Het beleid van de Nederlandse overheid loopt in een groot aantal opzichten aanmerkelijk achter op deze ontwikkelingen (2). Daardoor ontstaat het gevaar dat voor velen de traditionele zingevingskaders wegvallen zonder dat daarvoor nieuwe in de plaats lijken te komen (3). Een dergelijk levensbeschouwelijk vacuum zou kunnen bijdragen tot vervreemding en normloosheid onder belangrijke delen van de bevolking (4).
In dit artikel wordt getracht enkele achtergronden te schetsen van de maatschappelijke betekenis van de humanistisch geestelijke verzorging tegen het licht van de hierboven geschetste ontwikkelingen.

De betekenis van zingeving
De maatschappelijke werkelijkheid wordt in hoge mate bepaald door de betekenis en de zin die mensen aan hun gedragingen toekennen (5). Bewust of onbewust ligt aan elk menselijk handelen zingeving ten grondslag. In opvoeding en onderwijs, maar ook in bredere maatschappelijke socialisatieprocessen worden opvattingen overgedragen over wat goed en wat slecht is in het intermenselijk verkeer. Een rechtsstaat kan niet functioneren zonder te kunnen terugvallen op de waardenontwikkeling van iedereen die aan die rechtsstaat deelneemt.
Het is duidelijk dat de traditionele, godsdienstige zingevingskaders in belangrijke mate aan betekenis hebben ingeboet. Dat houdt niet in dat onmiddellijk een algehele normloosheid is ingetreden. Vaak blijven oorspronkelijk godsdienstige normen en waarden op een geseculariseerde wijze doorwerken. Het gevaar is echter aanwezig dat vooral in crisissituaties mensen onvoldoende weerbaar zijn tegen dogmatische ideologieën, zoals racisme en fascisme (6).
Wie onbewust voortbouwt op oude waarden en normen is kwetsbaarder voor crisissituaties dan degenen die in staat zijn gebleken op

---

Dr. R. A. P. Tielman is algemeen voorzitter van het Humanistisch Verbond

---

nieuwe situaties adequaat in te spelen op basis van een steeds bijgesteld waarden- en normensysteem. Wie regelmatig op zodanige wijze is uitgedaagd dat hij of zij in staat was zich levensbeschouwelijk staande te houden, kan zich beter verdedigen tegen dogmatische tendensen dan degene die zich heeft laten voortdrijven op de golfslag van de tijd. Wie heeft leren zeilen weet hoe gebruik kan worden gemaakt van tegenkrachten om toch vooruit te komen. Wie alleen maar heeft leren dobberen wordt weerloos in tijden van kerend getij.

De betekenis van humanisme

Het humanisme gaat ervan uit dat mensen zelf zin kunnen geven aan hun bestaan (7). Zij hebben de vrijheid – en daardoor ook de verantwoordelijkheid – hun leven individueel en maatschappelijk vorm te geven (8). Historisch gezien is deze vrijheid voor een deel bevochten op traditionele godsdiensten (9). Mede ten gevolge van de toegenomen secularisatie en de daarmee gepaard gaande levensbeschouwelijke leegte is de antithetische verhouding tussen godsdiensten en humanisme gewijzigd (10).

Er is in toenemende mate sprake van een besef van gedeelde verantwoordelijkheid als het er om gaat in een pluriforme democratie mensen weerbaar te maken tegen dogmatische en intolerante ideologieën. Zo kunnen humanisten en aanhangers van godsdiensten elkaar vinden in de verdediging van onze rechtsstaat die de pluriforme democratie veilig wil stellen. De humanistische beweging in Nederland zoekt derhalve niet haar kracht in het isolement van de verzuiling, maar in het (onder behoud van eigen identiteit) samenwerken van democratische geestelijke stromingen. Het oude dilemma van verzuiling versus neutralisme wordt doorbroken ten gunste van de democratische pluriformiteit. Het is te betreuren dat de Nederlandse overheid – voornamelijk uit bezuinigingsoverwegingen – geen of nauwelijks betekenis toekent aan deze ontwikkelingen. Zij doet daarbij een beroep op de scheiding van kerk en staat.

Het is op zichzelf juist dat geen enkele geestelijke stroming zich meester maakt van de staat, omdat daardoor andersdenkenden tot tweederangs burgers zouden worden verklaard. Omgekeerd is het ook juist dat de staat zich niet meester tracht te maken van geestelijke stromingen. Maar de scheiding van kerk en staat wordt echter wel

heel erg minimalistisch ingevuld als het slechts zou leiden tot een volledige onthouding van de staat op levensbeschouwelijk gebied. Dit geldt des te meer in een tijd waarin de staat zich op vrijwel alle andere gebieden een rol toekent. Door de neutralistische interpretatie van de scheiding van kerk en staat dreigt bovendien in toenemende mate het levensbeschouwelijk vacuum de grondslagen van de rechtsstaat uit te hollen. Daarom is het voor de ontwikkeling van een weerbare pluriforme democratie noodzakelijk dat de overheid randvoorwaarden schept voor het zich kunnen ontplooien van die geestelijke stromingen die bijdragen aan zingeving in zelfbeschikking.

De betekenis van humanistisch geestelijke verzorging

Humanistisch geestelijke verzorging wil geen pasklare antwoorden geven op de fundamentele levensvragen waarvoor mensen zich geplaatst zien. Wèl acht zij het noodzakelijk die mensen behulpzaam te zijn die wensen begeleid te worden. Die begeleiding houdt in dat de betrokkenen uiteindelijk zèlf hun eigen keuzes moeten maken.

Zo doorbreekt de humanistisch geestelijke verzorging het dilemma van enerzijds bevoogding en anderzijds onthouding. Het probleem dat degenen die hulp vragen juist afhankelijker worden van de hulpverlener dan zij daarvoor waren. De paradox dat vrijheid in het verleden vaak is opgevat als de afwezigheid van dwang in plaats van de aanwezigheid van werkelijke keuzemogelijkheden. Afwezigheid van dwang is immers wel een noodzakelijke, maar niet een voldoende voorwaarde voor vrijheid. Wie alleen maar dwang bestrijdt houdt uiteindelijk eerder een leegte over dan een welbewuste keuze voor iets anders.

Het tot stand brengen van vrijheid is niet de eenmalige overwinning op onderdrukking, maar de voortdurende bereidheid en capaciteit om zelf zin en vorm te geven aan het eigen bestaan. Het vermogen om mensen zodanig te begeleiden dat zij hun eigen weg kunnen vinden bij het beantwoorden van fundamentele levensvragen wordt in de humanistisch geestelijke verzorging gestalte gegeven. Zij stimuleert daardoor de menselijke onafhankelijkheid en weerbaarheid. Zij draagt bij aan het toenemend vermogen zelf zin en vorm te geven aan het menselijk bestaan, en is daardoor een uiterst wezenlijke bijdrage aan emancipatie- en democratiseringsprocessen.

De betekenis van humanistisch geestelijke verzorging in de strijdkrachten

Juist in de strijdkrachten komen mensen in ethisch-paradoxale crisissituaties te verkeren: door het gebruik van geweld ander geweld te voorkomen of tegen te gaan. In het bijzonder in gewelddadige omstandigheden bestaat het gevaar dat mensen misbruik van hun macht gaan maken, waardoor anderen onnodig tot slachtoffer kunnen worden. Bovendien is het de overheid die mensen – ten gevolge van ons dienstplichtstelsel – in deze omstandigheden plaatst.

Het ligt derhalve voor de hand dat de overheid zich ten volle bewust is van haar verantwoordelijkheid voor de levensbeschouwelijke aspecten van het werk in de strijdkrachten. En er mag op basis van de grondwet bovendien worden verwacht, dat diezelfde overheid alle geestelijke stromingen op voet van gelijkheid behandelt. Wie de praktijk kent, weet dat onze overheid helaas op een aantal wezenlijke punten tekort schiet. Het is daarom te hopen dat degenen die zich verantwoordelijk weten voor de toekomst van onze rechtsstaat beseffen welke bezwaren en gevaren er kleven aan de achterstelling van de humanistisch geestelijke verzorging in de strijdkrachten.

De geloofwaardigheid en de weerbaarheid van onze pluriforme democratie is in het geding. Wie wil zeilen zonder zeilen raakt vroeger of later aan lager wal. Wie de vrije en pluriforme democratie wil verdedigen zonder de waarde van zingeving te erkennen, blijkt vroeger of later slechts een leegte te hebben willen verdedigen.

1) Zie o.a. P. Doorn & Y. Bommeljé; Maar men moet toch iets wezen; Utrecht 1983; en: R. Tielman & J. Sinke; Humanisme in Nederland; in; Rekenschap 1983/1, pp. 13-17.
2) R. Tielman & J. Sinke; Humanistische raadslieden bij de Nederlandse strijdkrachten; Utrecht/Zeist, 1981.
3) A. Felling, J. Peters, O. Schreuder; Gebroken identiteit; in: Archief voor de Geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland; 1982/1, pp. 25-82.
4) J. Becker; Deconfessionalisering, Ontzuiling en Anomie; Rijswijk 1984.
5) P. Berger, T. Luckmann; The Social Construction of Reality; New York 1967.
6) K. Mannheim; Man and Society in an Age of Reconstruction; Londen 1940.
7) J. van Praag; Grondslagen van Humanisme; Meppel/Amsterdam 1978.
8) R. Tielman; Voorontwerp Humanistisch Perspektief; Utrecht 1983.
9) A. Constandse; Geschiedenis van het Humanisme in Nederland; Den Haag 1978.
10) Christendom en Humanisme in Nederland; Utrecht 1982.

20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

In den beginne was het wennen

W.K. Hoekzema

Graag heb ik voldaan aan het verzoek een bijdrage te leveren voor een artikelenbundel ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van de Dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging bij de krijgsmacht. Deze dienst werd in 1964 formeel onder voorwaarden ingesteld. De hoofdraadsman en de raadslieden werden daarbij op arbeidscontract aangesteld en niet in vaste dienst genomen. Pas in 1967 werd de dienst definitief ingevoerd.
Het moest allemaal nog wennen, met deze nieuwe dienst voor niet-godsdienstig geestelijke verzorging. Ook al had in 1961 het Tweede-Kamerlid pater Stokman, als woordvoerder van de KVP, al laten weten dat zijn fractie in beginsel geen bezwaren zou hebben tegen een eventuele humanistisch geestelijke verzorging. Van een positieve houding van Defensie tegenover de humanistisch geestelijke verzorging was sprake toen het eerste humanistisch militair tehuis, met instemming van de toenmalige Minister van Oorlog en Marine, Ir. C. Staf, werd opengesteld.

Nog niet tevreden
In de oude stukken over de humanistisch geestelijke verzorging heb ik gelezen dat het Humanistisch Verbond na de voorlopige, maar ook na de definitieve invoering in 1967 – dit zelfs zonder debat in het parlement – nog niet tevreden was. In 1964 werd gezegd dat de toelatingsvoorwaarden als discriminerend werden beschouwd. Zo verzette het Verbond zich tegen de schriftelijke verklaringen die een 'cliënt' moest indienen voordat hij naar een raadsman mocht gaan en tegen de aanvankelijk verplichte aanduiding 'het Genootschap het Humanistisch Verbond' (zulks naar analogie van de kerkgenootschappen). Toen deze voorwaarden en de naamsaanduiding in de jaren zestig werden weggenomen was de eerste stap gezet in de richting die het Humanistisch Verbond voor ogen stond.

Geen achterstelling
Maar helemaal tevreden was het Verbond merkbaar nog niet. Ook

---

Drs. W.K. Hoekzema is staatssecretaris van Defensie

---

niet toen vervolgens het korps raadslieden enkele keren werd uitgebreid. Het Verbond wilde niet alleen maar raadslieden, maar wenste ook geen discriminatie ten opzichte van de kerkelijke c.q. godsdienstige diensten van de geestelijke verzorging. Keer op keer pleitte het Verbond via het parlement voor de uitbreiding van het korps raadslieden en voor het wegnemen van de achterstelling. Steeds opnieuw werden commissies in het leven geroepen om een oplossing in deze problematiek te zoeken.
Al lezend in een dossier van zo'n commissie, de Commissie Omvang Korpsen Geestelijke Verzorging (GOGV), is het moeilijk een antwoord te vinden op de vraag waarom de kerkgenootschappen en het Humanistisch Verbond ogenschijnlijk zo star tegenover elkaar staan. Die ook nu nog bestaande houding dwingt de overheid tot beslissingen die anders in goed overleg door alle 'zendende instanties' in het belang van onze militairen zouden kunnen worden geïnitieerd.

Wachttijd voorbij
Sedert het optreden van het kabinet Lubbers wordt over de problematiek van de geestelijke verzorging interdepartementaal overleg gevoerd. Ook nu weer blijkt dat het ook bij de geestelijke verzorging in de krijgsmacht om een moeilijk buigzame en complexe zaak gaat.
Ik begrijp dat het Humanistisch Verbond na al die commissies en werkgroepen het wachten moe wordt. Maar ik ga er toch van uit dat de wachttijd bijna voorbij is. Ik reken er op dat wij nu binnenkort inderdaad uit zijn.

Zowel de confessioneel - als de humanistisch geestelijke verzorgers plaatsen de mens in de militaire samenleving centraal. De humanistische raadslieden hebben ook in de afgelopen 20 jaar hun waarde voor de mens in de krijgsmacht getoond. Daarvoor ben ik hen en het Humanistisch Verbond erkentelijk.

20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

De mens centraal

H.I. Tros

Mijn eerste ervaring met de Dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging bij de krijgsmacht dateert van begin 1965 als cursist van de Hogere stafvorming KLu. In het – ook toentertijd zwaar en overladen – programma was aan het einde van de cursus een tweedaagse conferentie ingebouwd, waarin met de hoofden van de diensten GV diepgaand werd ingegaan op vragen van religieuze en levensbeschouwelijke aard.
De warme en welluidende stem van prof. dr. J.P. van Praag, de indringende manier waarop hij zijn visie naar voren bracht, maar vooral ook de wijze waarop hij zich tijdens de discussie opstelde, hebben diepe indruk op mij gemaakt. Zij vormden even zoveel herkenningspunten wanneer ik in de jaren daarna naar zijn radiopraatjes luisterde.

Geen zieltjes winnen
Wat mij daarnaast frappeerde was de collegiale opstelling van de drie GV-ers: geen broodnijd of afgunst, van zieltjes winnen was geen sprake. Ieder benaderde de problematiek vanuit zijn geloof/levensovertuiging met als hoofdthema de eerlijke belangstelling en zorg voor de mens in de organisatie. Als personeelsfunctionaris voelde ik mij in het bijzonder aangesproken: ook deze heeft immers hetzelfde object als doel van zijn handelen.
Gedurende de afgelopen 20 jaar zijn de contacten met de HGV steeds frequenter geworden; zij beperken zich niet tot het gesprek dat ik maandelijks met de drie hoofden van dienst heb en waarbij de hoofdraadsman zelden of nooit ontbreekt.
In mijn vele contacten stuit ik regelmatig op de vraag waar een humanistisch raadsman staat ten opzichte van de organisatie. Het is zonneklaar dat in diens benadering eerst de mens en dan pas de organisatie aan bod komt. Ik heb daar geen moeite mee, ook al is mijn benadering een andere. In mijn opvatting is de taak van de krijgsmacht/van het onderdeel primair en het kan niet zo zijn dat de organisatie ondergeschikt wordt gemaakt aan de mens. Ik voeg daaraan

---

Generaal-majoor H.I. Tros is directeur personeel van de Koninklijke Luchtmacht

---

echter onmiddellijk toe dat bij de uitvoering van die taak ook bij mij de mens centraal staat.

Steun blijft nodig

Mijn ervaring is dat in de meeste gevallen sprake is van een schijnbare tegenstelling van belangen, dat men zich niet van spitsvondigheden behoeft te bedienen om tot een alleszins aanvaardbare oplossing te komen. Dit neemt niet weg dat waar nodig de beslissing ten ongunste van het individu moet kunnen uitvallen. In die gevallen mag van de humanistisch raadsman niet worden verwacht dat hij de kant van de organisatie kiest of als verlengstuk daarvan optreedt. Wél mag m.i. worden verwacht dat hij begrip voor de beslissing opbrengt en zijn solidariteit met de medemens niet zodanig opvat dat hij de beslissing – desnoods op een hoger echelon – aanvecht. Ik bedoel hiermee niet te zeggen dat de taak van de humanistisch raadsman als beëindigd moet worden beschouwd. Integendeel zelfs. Juist onder die omstandigheden – waarin het onvermijdelijke als het ware aan de orde komt – heeft de cliënt behoefte aan steun/raad.

In het bestek van deze korte bijdrage moeten interessante vragen als
– wie wenden zich tot de humanistisch raadsman?
– hoeveel zijn het er?
– wat is de aard van hun problematiek?
– zijn er geen andere mogelijkheden?
onaangeroerd blijven. Overigens zouden op al deze vragen m.i. nog geen bevredigende antwoorden te geven zijn.
Wel meen ik te kunnen zeggen dat, voorzover de vragen op het brede personeelsgebied liggen, ik dankbaar ben voor het feit dat zij ook via de humanistisch geestelijke verzorging worden gekanaliseerd; anders gezegd: een humanistisch raadsman loopt mij wat dat betreft beslist niet voor de voeten; evenmin als de godsdienstig geestelijke verzorgers trouwens. In mijn opvatting is het aan de militair zelf om te bepalen welke 'drempel' hij het laagst vindt en bij wie hij steun wil zoeken voor zijn problemen.

Uitgesproken standpunten

Ik ben mij ervan bewust dat niet alle commandanten er zo over

denken. Onbekendheid met het humanisme, de uiteenlopende achtergronden en scholing van de raadslieden, maar toch ook de geheel eigen toonzetting van het maandblad EGO hebben het hen er ook niet gemakkelijker op gemaakt tot een afgewogen eindoordeel te komen. Ook het uitgesproken – zowel letterlijk als figuurlijk – standpunt ten aanzien van de kernbewapening heeft de humanistisch geestelijke verzorging in een bepaalde positie gebracht, vooral in de periode waarin de discussie hierover nog niet op gang was gekomen. Het is m.i. alleszins begrijpelijk dat in een dergelijke situatie toch een zekere reserve ten aanzien van de humanistisch geestelijke verzorging kon ontstaan.

Na 20 jaar humanistisch geestelijke verzorging in de krijgsmacht kan men stellen dat de pioniersfase moet worden afgesloten. De tekenen wijzen daar gelukkig op.
Ik wens de humanistisch geestelijke verzorging toe dat zij in de komende periode erin slaagt bestaande reserves te doen omslaan in erkentelijkheid en waardering alom.

Het oude Coornherthuis in Driebergen

20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

Hoe zien dienstplichtigen geestelijke verzorgers?

E. Michielen

Toen ik als dagelijks bestuurslid van de AVNM benaderd werd om een bijdrage aan deze bundel te leveren, heb ik uiteraard ja gezegd. Maar toen ik ging zitten om het artikel te schrijven, bekroop me toch wel het gevoel van 'wat moet ik nu eigenlijk schrijven'.
Als protestant had ik van huis uit het idee meegekregen dat humanisten verderfelijke heidenen zijn die, omdat ze niets beters te doen hebben, maar bij elkaar zijn gaan zitten om een geloof zonder god te verkondigen. Dat idee is in de loop van de jaren wel uitgesleten, maar daadwerkelijk ben ik pas tijdens mijn AVNM-tijd met de humanistische beweging in aanraking gekomen.
Als ombudsman zal ik vooral aandacht besteden aan de individuele hulp die een geestelijke verzorger aan de dienstplichtigen moet of kan geven. Daarbij zal ik zo nu en dan een vergelijk trekken met de confessionele GV, vanuit mijn gezichtspunt als dienstplichtig militair en als AVNM-bestuurder.

Goed luisteren
Wanneer neemt een dienstplichtige militair contact op met een geestelijke verzorger? Als hij zich verveelt en een praatje wil maken?
Nee, hij zal dat doen als hij problemen heeft en iemand zoekt die naar hem wil luisteren, want dat lucht op. Daarnaast zullen de meesten ook hopen of verwachten dat de geestelijke verzorger gaat bemiddelen of zaken voor hem zal regelen. Maar het belangrijkste is toch dat hij iemand heeft die goed naar hem luistert.

Gaat die dienstplichtige nu bewust naar een vertegenwoordiger van 'zijn' overtuiging of neemt hij een willekeurige GV-er?
Dit laatste zal zeker het geval zijn wanneer men snel op zoek is naar een bereidwillig oor. In de meeste gevallen zal men echter bewust kiezen voor een bepaalde hulpverlener. Optimaal is het wanneer soldaten al direct na opkomst met alle geestelijke verzorgers hebben kennis gemaakt, want vaak blijkt toch dat men geneigd is diegene te bezoeken die men reeds gezien heeft. Heel duidelijk komt dat ook

E. Michielen is ombudsman en DB-lid van de Algemene Vereniging Nederlandse Militairen voor dienstplichtigen

naar voren uit het feit dat de gemiddelde dienstplichtige niet per se de GV-er bezoekt, die hij vanuit zijn religieuze achtergrond 'zou moeten' bezoeken.

Vader of vriend

De dominee en de aalmoezenier worden vaak gezien als de vaderfiguren waar je gaat uithuilen bij heimwee of aanpassingsproblemen. Deze mensen zijn in de eerste plaats christenen en hoewel zij zeker niemand hun geloof zullen opdringen, brengt hun achtergrond toch vaak een bepaalde houding met zich mee. Het feit dat veel confessionele GV-ers regelmatig in militaire kleding lopen schrikt hulpbehoevenden ook nog wel eens af.

De raadsman komt meer over als de wijze vriend, waarbij je te rade gaat met grote (gewetens)problemen. Bij een vriend ga je niet alleen uithuilen, nee, daarmee sla je samen met de vuist op tafel. Aan een raadsman vraag je ook sneller of hij met je commandant gaat praten, want hij ziet er vaak niet als een militair uit en dat wekt bij een aantal mensen meer vertrouwen.

Daarmee overigens niets ten nadele van dominees en aalmoezeniers.

Vooroordelen

De aanhang van de humanistische beweging is nog altijd veel kleiner dan die van de katholieke en protestantse kerken. Daarbij speelt het vooroordeel, dat voorheen ook bij mij leefde, ten aanzien van de humanisten een grote rol.

Zeker in het leger, toch nog altijd (ondanks de langzame integratie van vrouwen) een stoere mannenmaatschappij, worden humanisten maar al te vaak afgedaan als 'softies'. Met de oorspronkelijke geestelijken heeft men al lang leren leven. Ze waren ook al duidelijk herkenbaar voor je diensttijd. De humanisten zijn pas zo'n 20 jaar aktief in het leger. Velen zien raadslieden pas als deze zich kenbaar maken op de kazerne door de akties die ze ondernemen. Dat is erg jammer en ik vind dan ook dat er gestreefd moet worden naar een grotere acceptatie tussen leger en humanisme.

Toenemende behoefte

Bij de huidige tendens dat jongens steeds vroeger in dienst gaan, blijkt de behoefte aan geestelijke verzorging toe te nemen. Daarnaast neemt het aantal mensen dat problemen heeft met de kernbewapening van het leger toe. Vooral deze laatste groep stapt sneller naar een raadsman dan naar een ander, omdat de humanisten zich op dit gebied veel duidelijker profileren.

Het is daarom zaak de geestelijke verzorging voor militairen minimaal op gelijk niveau te houden, maar bij voorkeur te versterken. Hierbij moeten de geestelijke verzorgers zich goed realiseren dat de dienstplichtige meer gebaat is bij één GV-er die zich volledig voor hem inzet, dan bij drie GV-ers die zich volledig inzetten voor een discussie die moet gaan bepalen wie zich voor de dienstplichtige mag gaan inzetten.

N.B. Ik ben mij ervan bewust dat ik in de vergelijking tussen de confessionele GV en de humanistische GV erg generaliserend te werk ben gegaan. Ik realiseer me dat er een groot aantal GV-ers zal zijn dat buiten het hier door mij geschetste beeld valt. Het was zeer zeker niet mijn bedoeling iemand te kwetsen. Maar ik heb in mijn funktie bij de AVNM wel gemerkt, dat veel dienstplichtigen van deze stereotypering uitgaan en daar dientengevolge ook naar handelen.

In september 1981 verhuisden vormingscentrum en bureau hoofdraadsman van Driebergen naar Zeist

20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

Een bewust gekozen spanningsveld?

B. van Tussenbroek

De verhouding tussen datgene wat onder het humanisme verstaan wordt, wat het daadwerkelijk is en de opvattingen over hoe een leger zou moeten functioneren, en hoe het in de praktijk bestaat, is er een van regelmatig terugkerende spanning. Dat vindt zijn oorzaak in het wezen van een levensbeschouwing en een organisatie, in de huidige noodzaak tot bezuinigingen en de manier waarop taken en verantwoordelijkheden worden ingevuld. Zonder volledigheid te willen pretenderen gaat deze bijdrage in op een aantal onderdelen van deze verhouding.

Sinds twintig jaar is de Humanistisch Geestelijke Verzorging (HGV) in de krijgsmacht werkzaam. Haar taken worden vooral zichtbaar in de lessen GV, individuele gesprekken, het overleg in de Sociale Coördinatie Commissies en de publikaties in het blad 'EGO'. Het humanisme, en daarmee de humanistische raadsman, gaat daarbij uit van het principe dat de mens, zo mogelijk in samenwerking met anderen, vooral te maken heeft met zijn eigen mogelijkheden en onmogelijkheden. Een humanist verwacht geen ingrijpen van een hogere macht, doch staat op het standpunt dat elke mens zoveel mogelijk zèlf zin en vorm aan zijn leven dient te geven.
Dit houdt dan ook in dat HGV gehouden is, niet van zijn positie gebruik te maken om mensen een bepaalde mening op te dringen, doch elk individu zoveel mogelijk in staat moet stellen een eigen keuze te maken. Dit kan door iemand inzicht te geven in de voorwaarden die ten grondslag liggen aan een besluit van die persoon. Gevolg van een en ander is dan wel dat een humanist zal wijzen op de eigen verantwoordelijkheid.
Tenslotte zal elk genomen besluit kritisch bekeken worden op zijn mérites. HGV kan dus zowel een ondersteunende als kritische rol vervullen.

Democratie en humanisme
In Nederland leven wij in een democratie. Met al zijn feilen en falen

---

B. van Tussenbroek is 1e luitenant bij de Militair Sociale Dienst, rayon Assen

---

volgens velen zo niet de beste, dan toch wel de minst slechte bruikbare staatsvorm. In theorie is het principe van de democratie de mogelijkheid van zijn burgers om mee te bepalen hoe en door wie zij bestuurd (willen) worden. Ongeschreven voorwaarde hierbij is dat een gedegen keuze wordt gemaakt op grond van zorgvuldig ingewonnen informatie.
Democratie betekent echter meer. Onmisbaar zijn respect, een 'open mind' en bovenal tolerantie. Respect voor de onvervreemdbare rechten van elk (mede)mens. Een 'open mind' voor het open houden van de geestelijke horizon. Zonder te verketteren ook kennis nemen van het standpunt van een ander. Tolerantie, tenslotte, is het kostbaarste ingrediënt van onze samenleving. Het is diezelfde tolerantie die het voor onderdrukten in Oost-Europa, Latijns-Amerika en waar ook ter wereld, zo begeerlijk maakt om in een democratie te leven. Te leven zonder repressie van staat of medeburgers is de droom van honderden miljoenen.
Dit recht op zelfbeschikking, inherent aan een democratische samenleving, is geheel in overeenstemming met wat humanisme voorstaat. De mens in staat stellen zelf zin en richting aan zijn leven te geven, tegelijk een principe van het humanisme als van een democratie.

Terwijl het humanisme geacht wordt aan de voorwaarden van een democratie te werken, heeft de krijgsmacht als taak deze immateriële verworvenheden te beschermen. Op democratische wijze is gekozen voor het voortbestaan van een leger. Net als elke keuze heeft ook deze keuze zijn consequenties.
Een verdedigingsapparaat als het leger is niet gratis, financiële offers worden gevraagd om de 'vrede in vrijheid' te waarborgen. Het systeem van de dienstplicht, dat een garantie kan zijn voor een leger van het volk, komt niet altijd even goed uit voor de jongere die zijn dienstplicht moet vervullen. Ook heeft een leger oefenterreinen nodig. Maar vooral erkent de mens met zijn keuze dat hij nog geen betere mogelijkheid ziet om eventuele conflicten op te lossen. Dat houdt in dat er gezocht zal blijven worden naar een betere mogelijkheid van conflictoplossing. De geschiedenis van de mensheid leert dat dat voorlopig wel een utopie zal blijven, maar dat ontslaat de mens geenszins van de plicht te blijven zoeken.

Kenmerkend voor het humanisme is dat een eenmaal genomen beslissing nooit een dogmatisch karakter mag hebben, doch dat het geregeld getoetst dient te worden. Een toetsing niet alleen aan de situatie van dat moment of aan de sociaal-economische gevolgen, maar eerst en vooral aan het waarden- en normenpatroon van de mens. Toegespitst op het bestaan van de krijgsmacht betekent dat, dat het humanisme (i.c. het Humanistisch Verbond) dus de democratisch genomen beslissing vóór een krijgsmacht dient te respecteren, wat echter onverlet laat dat zij een kritische opstelling mag en zelfs moet innemen.

Beeldvorming

Als er echter gesproken wordt over HGV in de krijgsmacht, doet nogal eens de mening opgeld dat er van opbouwende kritiek weinig sprake is. Velen kunnen zich niet aan de indruk onttrekken dat er meer wordt gedaan aan ondergraving van de krijgsmacht, dan aan het, door middel van een constructieve opstelling, verbeteren ervan. Zonder over deze opvattingen een uitspraak te doen denk ik, dat aan bovenstaande beeldvorming een aantal oorzaken ten grondslag liggen.
Een beeld van een instelling wordt vaak gevormd aan de hand van de meest geprononceerde uitlatingen van één of enkele leden van zo'n instelling. Het is bijvoorbeeld een bekend feit, dat een flinke rel meer aandacht krijgt dan een rustige demonstratie, die in aantal deelnemers de rel overstijgt.

Een tweede reden, die voortkomt uit het in dit artikel gestelde, is het gegeven dat de taak van de HGV op zich aanleiding kan geven tot conflictueuze situaties. Tenslotte is de krijgsmacht een min of meer gesloten instituut. Dat houdt in dat een daarin verkondigde mening al snel kan afwijken van een eventuele groepsnorm.
Desondanks is menigeen van mening dat het geen vreemde zaak zou zijn als een organisatie, van de mensen die haar 'vormen' tot wat zij is, een zekere bereidheid tot erkenning van haar doelstellingen vraagt.

Over deze en vele andere zaken zijn de meningen nog sterk verdeeld. De komende twintig jaar zullen wat dat betreft waarschijnlijk weinig minder turbulent zijn dan de afgelopen twee decades.

Belangrijk is en blijft echter dat er sprake zal zijn van een wederzijdse tolerantie en eerbiediging van elkaars uitgangspunten, zonder dat dat kritiek in de weg hoeft te staan.
Eerbiediging, tolerantie en een kritische houding kunnen dan ook in de toekomst worden gezien als voorwaarde en richtsnoer voor humanistisch geestelijke verzorging in de krijgsmacht.

20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

Twintig jaar naast/tegenover/met elkaar

A. Karreman

In het noodzakelijke eenheid,
in het twijfelachtige vrijheid,
in alles echter liefdevolle
verdraagzaamheid.

De Dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging bij de krijgsmacht bestaat twintig jaar. Wat betekent dat? In het bijzonder: wat betekent dat voor de confessionele geestelijke verzorging?
Het is bekend dat het niet in alle opzichten liefde op het eerste gezicht was. En nog steeds is er geen sprake van een liefdevolle relatie. Blijkbaar is het niet altijd zo heel gemakkelijk om met elkaar om te gaan. Dat wil niet zeggen dat er over de relatie humanistisch-/confessioneel geestelijke verzorging alleen maar een somber verhaal te vertellen valt. Er zijn gelukkig ook vele blijken van voorbeeldige samenwerking. Ervaringen van elkaar echt respecteren, van een positief omgaan met de uitdaging van elkaars aanwezigheid binnen de krijgsmacht.
Blijkbaar is twintig jaar met elkaar omgaan iets van een wederkerig leerproces. Op een aantal punten werd er duidelijk het één en ander geleerd, op andere punten – naar het schijnt – helemaal niets!
Wat in ieder geval van meer dan formeel belang geacht mag worden is het simpele feit dat ook iemand van de confessioneel geestelijke verzorging werd uitgenodigd om een bijdrage te leveren aan de bezinning op twintig jaar humanistisch geestelijke verzorging.

In alle bescheidenheid mogen de volgende overwegingen verstaan worden als een pleidooi om met elkaar in gesprek te zijn en te blijven. En om dat gesprek vooral 'ter zake' te houden. Dat betekent tegelijk: om het gesprek te laten gaan over de grondvragen. Immers, juist bij de grondvragen komt aan de orde wat humanistisch- en confessioneel geestelijke verzorging verbindt èn wat beide scheidt.
In dat kader spelen de gedachten van iemand die vanuit de confessioneel geestelijke verzorging kritisch, maar niet zonder gevoelens van verbondenheid, tegenover de humanistisch geestelijke verzorging in de krijgsmacht staat.

Spiegelbeeld en karikatuur
Eigenlijk gaat het dus om humanisme en christendom. Zijn zij elkaars

---

Ds. A. Karreman is hoofdluchtmachtpredikant

---

spiegelbeeld? Duidelijk is in ieder geval: humanisme en christendom – even daargelaten hoeveel je met zulke aanduidingen zegt en niet zegt – staan op fundamentele punten lijnrecht tegenover elkaar. Juist dat wat voor het christendom veelal als heel wezenlijk wordt ervaren, wil het humanisme principieel open laten. En dat kan tot scherpe tegenstellingen leiden. Daarom is het goed vooral twee zaken niet uit het oog te verliezen.

1. Allereerst is het de vraag – het werd al even aangeduid – of er gesproken kan worden van 'het' christendom en van 'het' humanisme. In ieder geval zullen christenen vaak geneigd zijn kritisch en behoedzaam om te gaan met de aanduiding 'christendom'. Het gaat hen namelijk om iets anders dan om een stroming die getalsmatig in deze wereld een bepaalde (machts-)factor vormt. Christendom en humanisme zijn geen politieke partijen die op de confrontatietoer zijn. Immers het gaat om (groepen) mensen die vanuit bepaalde fundamentele overtuigingen zich verantwoordelijk weten voor mens en wereld.
2. Verder is te bedenken, dat als christendom en humanisme elkaar over en weer zien als elkaars tegenbeeld er maar al te gemakkelijk voorbijgegaan wordt aan een werkelijk luisteren naar wat de ander beweegt. Karikaturen van elkaar en van elkaars diepste motivaties worden dan onvermijdelijk. Zo zou de humanistische visie waarbij de mens centraal staat en deze zijn eigen mogelijkheden moet kunnen ontplooien licht kunnen leiden tot een karikatuur van het christendom waarbij de mens niet serieus wordt genomen. De mens als speelbal van God.
Daarentegen zou de christelijke visie op de mens – de mens die rust en geborgenheid vindt in zijn relatie tot God – kunnen leiden tot een karikatuur van het humanisme waarin de mens een rusteloze zwerver is geworden. De mens als tragische figuur.
Het zal duidelijk zijn dat wij met dit soort benaderingen het gesprek niet gediend achten.

Samen op weg naar humaniteit

Wat christenen heel wezenlijk in het humanisme kunnen herkennen is de aandacht voor de mens, voor de humaniteit. In het humanisme staat de mens centraal. Zou men humanisme als beweging dan ook

mogen definiëren als strijd tegen onmenselijkheid? Humanisme in aktie betekent dan: zorg en aandacht voor de mens, zó dat hij de kansen, ruimte en inspiratie ontvangt om zichzelf en zijn mogelijkheden te kunnen ontplooien.
Juist op dit punt komen de wegen van christendom en humanisme samen. Hier is globaal gesproken de grootste verbondenheid denkbaar. Op dit kruispunt gebeuren ook de meeste ongelukken. Er vallen slachtoffers. Wegen gaan uiteen.
Het zou wel eens van het grootste belang kunnen blijken te zijn juist hier humane weggebruikers te zijn, in een goede feeling voor elkaar. Dat betekent dynamisch en bewogen met elkaar omgaan. Statische posities brengen het menselijk verkeer in gevaar. Wij redden het niet met een 'wij bedoelen toch eigenlijk hetzelfde' of een 'hier gaapt een onoverbrugbare kloof'.

Christenen en humanisten zullen elkaar, juist vanwege hun wezenlijke verbondenheid in het zoeken naar het humanum, bij voortduring moeten opzoeken. Samen gericht zijn op humaniteit in die éne wereld waarin wij met elkaar mogen leven en werken. En dat alles in het perspectief van macro- en micro-verhoudingen in hun onderlinge samenhang. Zó is onze krijgsmacht een sector van de Nederlandse samenleving en Nederland is een deel van onze grote wereld.
Toch zullen christenen en humanisten ook herhaaldelijk weer ervaren en zich moeten realiseren – en dat kan pijn doen – dat ze in zekere zin in verschillende werelden leven. Maar dat kan alleen maar een reden temeer zijn om naar elkaar te blijven luisteren en elkaar te blijven bevragen!

Kwantitatief of kwalitatief verschil
Het lijkt zinvol te pogen onder woorden te brengen hoe vanuit 'christelijk' perspectief tegen humanisme en humaniteit wordt aangekeken. Daarbij staat al vast: voor christenen mogen woorden als 'humanisme' en 'humaniteit' geen 'vieze woorden' zijn. Maar wat gaan ze dan betekenen?
Kun je misschien behalve over een niet-godsdienstig humanisme ook spreken van een wel-godsdienstig, een religieus humanisme? En als dat zo is, zou dat dan kunnen betekenen dat er in feite één manier van

kijken en één manier van omgaan met de werkelijkheid is? Weliswaar op twee verschillende manieren 'onderbouwd'. Dan gaat dat betekenen: bij tijd en wijle zul je best iets kunnen merken van verschil in fundering, maar wezenlijk voor het gebouw is het niet.

Historisch gezien is de vraag naar het religieus humanisme inderdaad interessant. Duidelijk is dat het humanisme –dat met name in Nederland heel oude papieren heeft – van origine religieus gekleurd is. 'Atheistisch' humanisme is van later datum.
De vraag is nu: wat is religieus humanisme in de dagen van Erasmus? Betekent het een soort tussenvorm tussen christendom en humanisme? Een soort mengsel dat van beide iets heeft? Of moet je zeggen dat de sfeer van het christendom hier wezenlijk verlaten wordt?
Essentieel is in dit verband bijvoorbeeld het conflict tussen Luther en Erasmus over de vrije wil. Was dat nu een intern-christelijk conflict, en wel over een bepaald aspect van de anthropologie? Dus kortom een conflict tussen een christen met humanistische trekken (Erasmus) en een godsdienstige extremist (Luther)? Of was het een conflict tussen iemand die het wezenlijke van het christelijk geloof in al zijn radikaliteit heeft verstaan – sola fide, sola gratia (alleen door het geloof, alleen uit genade) – en vanuit deze radikaliteit – buiten God is geen vrijheid – de weg van Erasmus ziet als een weg die in zijn konsekwenties wegvoert van het christelijk geloof? Je kunt alleen maar een vrij mens zijn als je door Jezus van Nazareth vrij gemaakt bent!

Allemaal vragen die van eminent belang zijn, maar helaas hier alleen maar kunnen worden aangeduid. Ze raken de grondvragen omtrent christendom en humanisme. Overigens zijn het ook de vragen die binnen het 'christendom' weer volop in discussie komen. Denk bijvoorbeeld aan het leerstuk van de predestinatie, de goddelijke voorbeschikking van de mensen.
Wanneer een humanist en een christen hier elkaars vragen niet uit de weg gaan, maar gemeenschappelijk durven te zoeken naar de waarheid kunnen zich ongemeen humane perspectieven openen.
Moet je, als het gaat over humaniteit en humanisme, het 'christelijke' zien als een soort toegevoegde waarde, iets kwantitatiefs? Er wordt

aan het 'gegeven' humanum iets toegevoegd. Het geeft er eigen accenten aan. Het corrigeert misschien zelfs hier en daar het 'gegeven' humanum.
Of moet je zeggen, dat er sprake is van een kwalitatief verschil? Het hele verhaal over de humaniteit zou dan opnieuw geschreven moeten worden. Als dat het geval is, waar ligt dan de gemeenschappelijke basis voor een vruchtbare dialoog?

Humaniteit theologisch
Hoe kun je theologisch over humaniteit spreken? De vraag stellen is eenvoudiger dan haar beantwoorden. Zij raakt het hart van de theologie. De theologische vragen rond de humaniteit zijn per definitie complex. Ze kunnen nooit deelvragen zijn, omdat ze altijd weer te maken hebben met een theologische grondkeuze. De vraag naar de mens heeft alles te maken met de vraag naar God. En spreken over God brengt ons onvermijdelijk bij Jezus van Nazareth. 'Wie zeggen de mensen dat ik ben?' 'En wie ben ik volgens jullie?' Daarom zal een theologisch spreken over humaniteit altijd het stempel dragen van de theologie die er achter verscholen ligt.

Globaal gezien zou je twee theologische onderwerpen hier kunnen onderscheiden. Het concept van God en mens als concurrenten. God is almachtig en zijn soevereiniteit is allesbeheersend. De 'speelruimte' voor de mens wordt dan wel heel gering. Er is nauwelijks meer ruimte voor een eigen verantwoordelijkheid.
Men kan deze conceptie ook omkeren. En voor ons staat de mondige mens. 'God' verdwijnt voor hem steeds verder in de nevels van het universum. De mens is soeverein. Voor God en voor een goddelijk ingrijpen in zijn wereld is nauwelijks nog ruimte. Via bijvoorbeeld het deïsme van de 18e eeuw, waarbij Gods openbaring wordt gesecula-riseerd en gerationaliseerd, komen wij bij de 'God-is-dood'-theologie als laatste stap op deze weg: het atheïsme.
Uiteraard heeft een tekening van dit theologische ontwerp in zijn beide uitersten iets karikaturaals. In werkelijkheid liggen de zaken veel genuanceerder. Maar juist tegen deze achtergrond van uitersten kan een ander theologisch spreken over humaniteit reliëf krijgen: God en mens als bondgenoot.

Geleefde humaniteit

Een fascinerend voorbeeld van theologisch spreken over humaniteit vinden we bij de grootste theoloog van de 20e eeuw, Karl Barth. In zijn Kirchliche Dogmatik spreekt hij over 'der Mensch in seiner Bestimmung zu Gottes Bundesgenossen' (deel III/2, par. 45). Men kan alleen maar wezenlijk over het mens-zijn van de mens spreken als men weet heeft van het mens-zijn van God. Het 'grote geheim van de humaniteit' is dat God in Jezus Christus mens werd. En wel heel radicaal: mede-mens, mens mét en vóór mensen. Jezus van Nazareth is op een unieke wijze – exemplarisch! – mens geweest voor anderen. Zijn mens-zijn is dan ook fundamenteel voor de humaniteit.

Zijn mens-zijn is mede-mens-zijn. 'Model' voor menselijkheid, humaniteit par excellence.

Barth werkt deze humaniteit uit in een aantal 'kenmerken'. Humaniteit komt tot uiting in het moment van de ontmoeting. Humaniteit is allesbehalve een abstractum, het is een concretum. Het gebeurt: in de ontmoeting van 'ich' en 'du'. De één ziet de ander in de ogen. In zo'n ontmoeting laat men zich ook in de ogen kijken. In de ontmoeting is een moment van openheid. Daarbij kan het niet anders dan in dit existentiële ogenblik onstaat een uitwisseling van ervaring. Men luistert naar elkaar. En echt naar elkaar luisteren moet onherroepelijk leiden tot het moment van de beschikbaarheid voor elkaar. Onherroepelijk, wil het een humane ontmoeting blijven. En dat alles 'gaarne'.

Elders (KD IV/3) spreekt Barth over de 'profane humaniteit'. Dat is 'een menselijkheid die niet lang blijft vragen en onderzoeken met wie men in de ander van doen heeft, maar waarin men veeleer eenvoudigweg met de ander solidair is en er onvoorwaardelijk is voor de ander.' Kortom wat Barth ons wil zeggen is tweeërlei. Humaniteit is medemenselijkheid. Mens-zijn is altijd samen-zijn. Met God als zijn bondgenoot en met zijn medemens als naaste. Dit is dé 'uitstraling' van de mens Jezus van Nazareth.

Daarnaast: humaniteit 'gebeurt' in alle openheid en wordt herkend in onze wereld. Het humanum is niet het prerogatief van de christenen. Zij hebben niet het alleen-vertoningsrecht.

In dit spanningsveld worden christenen en humanisten op elkaars

weg geplaatst. Daarbij is niet alleen elks geloofwaardigheid in het geding, maar de humaniteit zelf.

Een spannende relatie
Samenvattend leiden bovenstaande overwegingen tot twee welgemeende conclusies en een drietal vragen, die relevant geacht kunnen worden voor de geestelijke verzorging in de krijgsmacht.

De eerste conclusie. Een wezenlijk gesprek tussen christenen en humanisten kan alleen maar een gesprek zijn, waarbij de spanning van verbondenheid en verscheidenheid wordt ervaren. Beiden leven in één wereld en kunnen – zij het elk moment op een eigen wijze gefundeerd – de humaniteit niet begrenzen tot de eigen groep. Het spannende daarbij is, dat christenen juist dát niet kunnen relativeren wát humanisten wel moeten relativeren: de overtuiging dat werkelijk mens-zijn een mens-zijn voor het aangezicht van God ('coram deo') is.

Een tweede conclusie. In het gesprek tussen humanisten en christenen is er veel aan gelegen wederzijdse karikaturen te vermijden en zo nodig op te ruimen. Bovendien is het voor beiden van essentieel belang bedacht te blijven op de 'wortels' van het eigen bestaan. Christenen en humanisten zijn beter met elkaar in gesprek, niet door wederzijds wat water in de wijn te doen, maar door betere christenen en betere humanisten te zijn.

Toegespitst op de geestelijke verzorging in de krijgsmacht dringen zich dan de volgende vragen op.
Allereerst. Wat verstaat men onder geestelijke verzorging? Zou er in de afgelopen twintig jaar niet een begripsverandering zijn opgetreden? Is het spreken over de mens 'coram deo' en het spreken over de mens met zijn 'geestelijke aspecten' nog onder één noemer te brengen? Anders gezegd: is het mogelijk om op een formele manier over geestelijke verzorging te spreken als betrof het een soort algemene formule? In het recente Koninklijk besluit betreffende de geestelijke verzorging wordt het spraakgebruik van de term 'zendende instanties' geformaliseerd. Abstracter kan het niet. Duidelijker ook niet, als het er

om gaat een reëel probleem aan te geven.
Verder blijft de vraag naar het functioneren van het mensbeeld een vraag van de eerste orde. Christenen blijven geneigd niet al te optimistisch te zijn als het gaat om de zelfontplooiing van mensen – al dan niet gestimuleerd door geestelijke verzorgers. Daarbij zullen confessioneel geestelijke verzorgers wel duidelijk moeten maken dat zij niet willen bevoogden. Het zal er altijd weer op aan komen de mens zoals hij is volstrekt serieus te nemen. Hij is er niet voor de statistiek en kan niet gevangen worden in een kaartsysteem. 'Zieltjes-winnerij' is een aanfluiting voor de humaniteit.

Tenslotte is de vraag voor wie geestelijke verzorgers er zijn. Voor mensen van de eigen kring, groep, kerk of overtuiging? Of dienstbaar aan allen, om mensen tot hun recht te laten komen? Hebben geestelijke verzorgers ook een 'missionaire' of 'apostolaire' taak? Hier luistert het nauw!
Overigens moet het toch ook duidelijk zijn dat geestelijke verzorgers nooit 'neutraal' kunnen zijn. Wie anderen helpt, staat ergens. Hij brengt zichzelf mee. Zo niet, dan gaat het erop lijken dat het helpen gedehumaniseerd wordt. Confessioneel geestelijke verzorgers zijn op zoek naar gestalten van humaniteit. Zij doen dat in de concrete ontmoeting met mensen in de krijgsmacht. Maar hen staat daarbij – zoals uit het voorgaande duidelijk mag zijn geworden – een heel bepaalde humaniteit voor ogen!
In dat zoeken naar humaniteit vinden zij de humanistisch geestelijke verzorgers op hun weg. Zijn ook zij niet gericht op een heel bepaalde humaniteit? En is het té ondeugend om ook hun keus – zij het in heel speciale zin – een 'geloofskeus' te noemen?

Een spannende relatie. Soms een ontmoeting van werelden. Soms een ontmoeting van vrienden die elkaar eerlijke vragen stellen. Soms ... de ervaring van een klein 'wonder'. Ergens tussen Athene, Rome en Jeruzalem.

20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

Vriendschap en tegenwerking

J. Brocken

"Mannen! eens in de twee weken zullen jullie een paar uur GV krijgen. Je kunt kiezen tussen katholieken en protestanten, en dan zijn er ook nog humoristen of zo. Maar die zijn er meestal niet en de koffie is daar slechter."
De legerleiding heeft op alle niveaus geprobeerd om de lastige humanistisch geestelijke verzorging buiten spel te houden. De invloed van de Vereniging van Dienstplichtige Militairen is op eenzelfde wijze tegengewerkt. De verhouding tussen de HGV en de VVDM is vanaf het begin beter geweest dan beiden met het militaire gezag hadden. Onze gedachte over de 20-jarige aanwezigheid van de HGV in de krijgsmacht wordt bepaald door vriendschap. De houding van Defensie roept de woorden op van Wim Sonneveld, die een vader, wiens dochter met ongewenste vrienden thuiskwam, eens liet denken: "Rekken en d'r blij blijven."

Toetreding

De toelating van de humanistisch geestelijke verzorging tot de nederlandse krijgsmacht, nu 20 jaar geleden, geschiedde in een tijd waarin vele tradities door een groeiend deel van de bevolking niet langer vanzelfsprekend werden gevonden. Talloze aspekten van het bestaan werden object van twijfel en hervorming. Bewegingen van protest en emancipatie traden meer op de voorgrond. Traditionele waardenstelsels verloren terrein in de rechtvaardiging van keuzes in het leven. De teruggang van de door de kerk verschafte zekerheden is hiervan een belangrijk voorbeeld. De onkerkelijkheid is massaal geworden.
Deze ontwikkelingen raakten alle maatschappelijke gebieden, inclusief de krijgsmacht. De tijd van inzegening van de wapens met wijwater omlijst door gehoorzaam in het gelid staande militairen leek definitief voorbij. De hulpverlening in dienst bestaande uit de morele versterking van de gevechtsbereidheid werd niet langer aanvaard. Gezagsverhoudingen raakten in beweging. Dominante waarden en normen erodeerden en individuele stellingname bracht grotere gewe-

---

J. Brocken schreef dit artikel namens de Vereniging van Dienstplichtige Militairen (met dank aan Hans Revier).

---

tensproblemen voort. Vraagstukken van oorlog en vrede werden niet langer overgelaten aan een politieke en militaire elite.

Tegenwerking

Het mensbeeld van de humanisten is veel ouder dan de verschuivingen die vanaf de jaren zestig inzetten. De hier summier geschetste complexe ontwikkelingen zijn echter van dien aard, dat de opvattingen van humanisten aansluiting vonden bij meer mensen, ook in de krijgsmacht. Het confessioneel monopolie vormde één van de barrières voor de toetreding van de humanistisch geestelijke verzorging in de krijgsmacht. Maar ook daarna bleken de weerstanden sterk genoeg om een volwaardige positie van de HGV te beletten.

Hoewel de maatschappelijke veranderingen de krijgsmacht niet volledig onveranderd hebben gelaten, zijn de omstandigheden in de krijgsmacht verder achterop geraakt bij de rest van de samenleving.
Humanistische pleidooien voor de vrije persoonlijkheid, de beweging voor de rechten van dienstplichtigen, afwijkende stellingnames onder beroepsmilitairen ondervonden in de krijgsmacht een grote tegenwerking en lijken nu zelfs te worden teruggedrongen, terwijl zij juist een maatschappelijke ontwikkeling van de afgelopen kwart eeuw weerspiegelen.
Veranderingen in de krijgsmacht, die openlijk of achter de schermen het stempel van ondermijning kregen, zijn gebannen of tenminste voortdurend geremd. Er zijn meerdere argumenten te bedenken om gehoorzaamheid boven kritiek te stellen, die ook in de krijgsmacht veel invloed hebben, maar de gedachte aan ondermijning is in de militaire praktijk veelal beslissend gebleken.

Bondgenoten

Het Humanistisch Verbond is geen vakbond, de Vereniging van Dienstplichtige Militairen is geen organisatie op basis van een levensovertuiging. Maar de uitgangspunten en stellingname van beide verenigingen blijken veel overeenkomst te vertonen en op dezelfde weerstanden te stuiten.
De VVDM pleit tegen aantasting van ieders vermogen om kritisch na te denken over de situatie in de krijgsmacht en stelt zich vanaf 1966

ten doel 'een menswaardig bestaan voor soldaten te scheppen'. De HGV denkt er net zo over.
In belangrijke kwesties als de invoering van variabele dienstplicht, het militair, straf- en tuchtrecht en de kernbewapening nemen de VVDM en de HGV een gelijk standpunt in.
Het uitzenden van militairen naar Libanon die dit niet wensten, het ontzeggen van het recht van vrije meningsuiting dat buiten de kazernes wel wordt gerespecteerd, de bestraffing van tegen de kernbewapening protesterende militairen, de inzet van militairen tegen Nederlandse burgers vonden een gelijk protest van de HGV en de VVDM.
Ook bij kwesties die minder op centraal niveau werden aangekaart en geen landelijke publiciteit kregen, vonden raadslieden en de soldatenvakbond elkaars sympathie. Zij stemmen overeen in hun opvatting dat militairen geen willoze werktuigen mogen zijn, maar in vrijheid kiezende individuele burgers.
Elke soldaat die in botsing is gekomen met het militaire apparaat en die contact heeft gehad met raadslieden wist zich gesteund door hun hulp, waarin het gelijk van de commandant niet a priori werd verondersteld. Dienstplichtigen die geen mogelijkheid meer zagen bepaalde militaire taken te vervullen of zelfs nog langer in de krijgsmacht aanwezig te zijn, werden door raadslieden niet coûte que coûte aangezet tot aanpassing, maar benaderd met respect voor eigen motieven. Onbillijke behandeling van dienstplichtigen is door raadslieden voortdurend aangevochten.
Juist omdat humanisten gehoorzaamheid en aanpassing niet laten prevaleren, maar het belang van de mensen in de krijgsmacht hun uitgangspunt is, ondervinden de raadslieden in het dagelijkse kazerneleven veelal tegenwerking van het beroepskader. Op hoeveel kazernes wordt de militairen aangeraden om bij de geestelijke verzorging **niet** voor de raadslieden te kiezen? Hoeveel commandanten waarschuwen bij moeilijkheden tegen contacten met raadslieden?

Toekomst
Defensie werkt niet mee aan een toereikende HGV, wier uitgangspunten van individuele verantwoordelijkheid en vrije persoonlijkheid aansluiten bij een kritische houding en veranderingsgezindheid binnen de krijgsmacht. Het Humanistisch Verbond moet rekenen op

voortgaande tegenwerking van de legerleiding, plaatselijke commandanten, ambtelijke macht en confessionele instellingen.
Veranderingen in de maatschappij en in de krijgsmacht leiden tot een toegenomen behoefte aan en noodzaak van humanistisch geestelijke verzorging in de krijgsmacht, maar een volwaardige positie van de HGV is achterwege gebleven. De niet-religieuze meerderheid van politieke partijen in de volksvertegenwoordiging is ondanks herhaald verzoek nog niet bereid gebleken de HGV haar rechtmatige positie te bieden. Het overleg met de 'tegenstand' heeft ondanks de uitputtende argumentatie geen succes gehad.

De sympathisanten in de politieke partijen en militaire belangenverenigingen zullen zich met het Humanistisch Verbond moeten verenigen in initiatieven, die moeten voorkomen dat de volwaardige positie van de HGV in de krijgsmacht nog eens 20 jaar wordt uitgesteld.

20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

GV in het HMT

P. Vonk

GV-uren in het HMT vinden in de regel 's morgens plaats. Vaak om acht uur, als de eerste voorlopers van een groep met een luid "Môgge en koffie!" binnenkomen. De koffieketel geeft heel wat kersverse bakken geurige koffie af en de geïmproviseerde ontbijten, bestaande uit GV-koeken, spritsen en chips, vinden gretig aftrek. Eerst een ontspannen koffieronde in de zaal van het HMT en dan gaan de jongens, wisselend gemotiveerd voor de GV, naar de TV-zaal, waar ze neerploffen in oude versleten, te gemakkelijk zittende fauteuils en bankstellen.
Na een wat moeizaam begin, waarin eerst wat reakties losgemaakt moeten worden, krijgt het uur GV al gauw gestalte. Een gesprek komt op gang en afhankelijk van behoefte en noodzaak, wordt er gediscussieerd of video gekeken, waarbij de thematiek verder wordt doorgewerkt. Na afloop blijven vaak nog wat mensen met de raadsman napraten, totdat een sergeant of het horloge gebiedt om op te stappen.
Zo gaat het in de praktijk, zo lijkt er niets aan de hand. Maar helaas, wat mankeert er vaak iets aan de afspraken, die opgaan in misverstanden en een verschillende interpretatie van GV op het rooster.

Twee idealistische clubjes?
Twintig jaar Dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging bij de krijgsmacht. Ruim dertig jaar Humanistische Militaire Tehuizen van de Stichting Humanistisch Thuisfront.
Humanisten in de krijgsmacht! Moeten die er nu ook zonodig bij? Kan dat wel?
Bij de eerste ontmoetingen van dienstplichtigen en beroepsmilitairen met deze beide humanistische organisaties in de krijgsmacht worden de twee vaak als één club gezien.
Het zijn twee verschillend opgezette en geleide organisaties; ze vullen elkaar aan en vertonen overeenkomsten vooral daar waar het de humanistische identiteit betreft, die impliciet of expliciet naar voren komt in beide werkvelden. Naast de gevestigde katholieken en pro-

---

P. Vonk is tehuisleider van het HMT 'de Huneberg' in Havelte (Dr.).

---

testanten, die zich gezien de historische ontwikkelingen stevig genesteld hebben in maatschappij en krijgsmacht, is er de laatste tientallen jaren een groep mensen bijgekomen, die óók hun werkveld hebben uitgezet in de krijgsmacht.
Dat is wel even wennen. Dat vraagt wel even aanpassing van alle kanten. Dat het simpele woordje 'even' inmiddels een tijdsperiode van twintig jaar inhoudt, geeft het nodige te denken.

Na oprichting zijn zowel de Dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging als de Humanistische Militaire Tehuizen moeizaam toegelaten en binnengekomen, maar nooit echt geaccepteerd. De betekenis van het bestaan en functioneren van beide organisaties kon daardoor nog nooit voor de volle honderd procent tot uitdrukking komen. Het **eigenlijke** werk heeft teveel beperkingen opgelegd gekregen. Altijd moest er weer gestreden worden. Met zeer beperkte middelen en veel te weinig mensen!
Deze oneerlijke situatie geeft natuurlijk stemmingen en reacties. Het werk komt onder grote druk te staan en de communicatie met de mensen van confessionele instanties en militairen in de krijgsmacht loopt daardoor wel eens vast of ontlaadt zich in gespannen verhoudingen.

Ervaring van militaire zijde
Een onlangs gehoorde opmerking was, dat de humanisten grote fouten hadden begaan in hun wijze van opstellen. Ze hadden de moeilijke werksituatie waarin ze verkeerden aan zichzelf te wijten.
De humanisten waren altijd aan de rand blijven staan en hadden de dialoog te veel geschuwd. Daardoor was het disfunctioneren alleen maar toegenomen. Een ander belangrijk punt was de voor veel militairen ondoorzichtige humanistische identiteit. Die onduidelijke en rekbare doelstellingen, die voor het militaire leef- en denkklimaat bedreigend zouden kunnen overkomen. Humanisten, communisten, wordt er wel eens gezegd. Daar kwamen door de GV of het HMT alleen maar lastige, kritische kerels van, waarmee het moeilijk werken zou zijn.

Ervaring in het HMT
Neem nu zo'n eerste de beste gelegenheid tot kennismaking van nieuwe dienstplichtigen met raadsman en HMT. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken, dat van de nieuwe lichting grote groepen 'georganiseerd' worden voor dominee en aalmoezenier. Tuk op een hoog aantal inschrijvingen, want het getal, zo zegt het Ministerie van Defensie, bepaalt het toegewezen aantal geestelijke verzorgers.
Zo komt het in de praktijk voor, dat een raadsman start met een handjevol ingeschreven deelnemers (het getal) en na twee á drie maanden een zaal vol (50) belangstellende mensen op de GV-les krijgt (de praktijk).
Dat dit systeem op de helling moet, lijkt mij duidelijk.

Misverstanden en tegenwerking
Er bestaat een bepaalde regelmaat voor het houden van GV-lessen. Daar komt echter voor vrijwel alle groepen gedurende hun diensttijd weinig van terecht.
Hetzelfde geldt voor de vormingsdagen in het Coornherthuis in Zeist. Er is in principe veel animo voor, maar door misverstanden en manipulaties met papieren, kennisgevingen door middel van lijsten op de publicators in de kazernes, gaat er heel wat de mist in. Een betreurenswaardige gang van zaken.

Op allerlei manieren en met veel noodzakelijke improvisaties proberen geestelijke verzorgers en tehuisleiders van humanistische huize de voorwaarden te scheppen tot het zo verantwoord en functioneel mogelijk invullen van hun werkzaamheden. Maar de tegenwerking is erg groot.
Binnen de krijgsmacht zijn er mensen die, zo lijkt het wel, zo'n afschuw hebben van alles wat met humanistisch (humanisme) te maken heeft, dat hun opstelling resulteert in òf een uiterst negatieve benadering òf een volledig doodzwijgen van het bestaan en functioneren van humanistische organisaties. Zo strijden en werken zeer verschillende mensen op verschillende manieren met verschillende wapens.

Twintig jaar Humanistisch Geestelijke Verzorging. Ruim dertig jaar

Humanistische Militaire Tehuizen. Of er een feestje gevierd moet worden? Een artikelenbundel als deze en een symposium als dat op 12 november 1984 in Zeist zouden bijdragen kunnen worden tot een aanzet om bestaan en functioneren van raadslieden en HMT's in de toekomst met meer begrip en vertrouwen door alle betrokken partijen tegemoet te zien.

20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

Vanuit een vakbond bekeken

J. Heckers

Aan de uitnodiging om een bijdrage te leveren aan deze jubileumbundel heb ik graag gevolg willen geven.
De inhoud van deze bijdrage is een wat moeilijkere zaak. Ik hoop in ieder geval, dat ik kan voldoen aan de vraag om een wat persoonlijke kijk op het bestaansrecht van de humanistisch geestelijke verzorging te geven.
In feite kun je zo'n 'opdracht' vanuit verschillende invalshoeken benaderen. Het zal u niet verbazen dat ik als belangenbehartiger probeer parallellen te ontdekken tussen de wordingsgeschiedenis van de humgevo in de krijgsmacht en de belangenverenigingen. Ook Ons Belang heeft ooit zijn eerste 20 jaar met voldoening beleefd. Zeker in de wetenschap dat je bezig was met een goede zaak.
Ik hoor u al zeggen of denken: "wat je nu gaat doen is het vergelijken van appels en peren". Ja, dat kan wel zo zijn, maar één ding is zeker, het is alle twee fruit; ieder met zijn eigen smaak en vorm.

Parallellen
De eerste parallel is wel dat zowel aan het begin van deze eeuw, als ook in 1964, met verbazing het ontstaan van iets nieuws in de krijgsmacht werd gadegeslagen. In feite een 'Fremdkörper', dat niet of nauwelijks werd geaccepteerd.
Maar door daadkracht en volharding heeft dit 'nieuwe' toen en ook nu bewezen, dat het zijn plaats binnen de krijgsmacht had verkregen en verdiend.
Er moest een opdracht worden vervuld, door de één werken aan verbetering van de rechtspositie vanuit een onafhankelijke opstelling, door de ander 60 jaar later op een andere dan de traditionele wijze werken aan het welbevinden van het personeel.

De volgende parallel is dat we alle twee redelijk daarin geslaagd zijn. De rechtspositie is redelijk tot goed, al kan hierover ook nog wel een en ander worden gezegd. De humgevo is geslaagd in een wat andere aanpak van de geestelijke verzorging in de krijgsmacht. Het zal zeker

---

J. Heckers is vice-president van 'Ons Belang', Koninklijke vereniging voor militairen

---

zo zijn dat er veel energie gestoken is door het Humanistisch Verbond in het consolideren van de verworven positie. Laat ik hier stellen dat het voor mij duidelijk is, dat de humgevo niet meer is weg te denken binnen de krijgsmacht.
Sinds de defensienota 1974 heeft Ons Belang als enige organisatie zich hier vóór uitgesproken.
Opmerkelijk is dat vanaf de totstandkoming van de humgevo er toch sprake is geweest van het fronsen der wenkbrauwen als het gaat over de plaats en functie ervan. Evenzeer is het opmerkelijk, dat naar mijn mening, de toetreding van de humgevo heeft gewerkt als een draaipuntfunctie. Juist op die plaatsen waar de humgevo zich ging vestigen kwam de geestelijke verzorger in een andere context te staan. Het is juist de humgevo die er voor heeft gezorgd dat het 'zegenen der wapenen', een van de traditionele taken die vanuit de kerken sinds de kruistochten hebben bestaan, in een ander daglicht zijn komen te staan.

In feite ben ik hier bij een derde parallel met de vakbeweging binnen de krijgsmacht, namelijk op een kritische wijze binnen de organisatie een aantal zaken durven benoemen. Zeker vanuit een ander perspectief stilstaan bij het welbevinden van de mens in de krijgsmacht.
Ook is het naar mijn mening zo, dat juist de humgevo vanuit haar aanpak meer aan de kant van het individu staat.

Behoefte aan (meer) humgevo

Helaas is de grote gerechtvaardigde wens van de humgevo, om tot een uitbreiding van het aantal geestelijke verzorgers te komen, nog steeds niet gerealiseerd. Hierdoor staat de humgevo in het veld onder een geweldige druk: ze kan niet 'allen' bereiken, omdat het werkterrein te uitgebreid is.
Nog steeds bestaat de mogelijkheid dat de geestelijke verzorging als zodanig zal worden ingekrompen. De beslissing hierover is nog niet gevallen. Het rapport van een ambtelijke werkgroep, dat deze aanbeveling in zich draagt, ligt nog steeds bij de minister op tafel.
De hoop blijft bestaan dat de minister zijn standpunt bekend stelt.
Vanuit alle hoeken blijkt dat er behoefte is aan geestelijke verzorging, zeker in de vorm zoals dat door de humgevo wordt *ingevuld.*

Juist de individuele benadering en aanpak spreekt aan en dat is met name ook de manier die wordt voorgestaan door de humgevo. Niet de klassieke benadering, maar in kleinere gespreksgroepen.

Kritische noot

Toch wil ik niet nalaten ook een kritische noot te laten horen.
Toen ik aan het nadenken was over dit stuk, kwam ik tot de ontdekking, althans het gevoel had ik, dat de relatie tussen de humgevo en met name het grote deel van het beroepspersoneel nooit erg innig is geweest. De vraag werpt zich op hoe dat komt. Het zou interessant zijn om dat eens te onderzoeken. Zou het soms zo zijn dat juist de kritische benadering van de humgevo in zaken van de leef- en werksfeer en juist het niet deelnemen aan zaken als korpstradities e.d. juist de beroepsmilitair wat op afstand houden?
Juist de opstelling van de humgevo in deze zaken kan de 'rechtgeaarde' beroepsmilitair beleven als een aantasting van verworvenheden. Het is misschien goed als het klimaat zou kunnen worden verbeterd tussen de humgevo en grote delen van het beroepspersoneel.

Laat ik eindigen met de wens dat de humgevo zeker een goede toekomst tegemoet gaat; de eerste moeilijke 20 jaren zijn voorbij. En verder spreek ik graag de hoop uit dat er snel duidelijkheid komt in de positie van de humgevo in zijn totaliteit en dat er eerlijk op basis van feitelijkheden tot verdeling van de beschikbare plaatsen wordt overgegaan. Ons Belang zal zeker op de daarvoor geëigende plaats opkomen voor de positie van de humgevo.

Even pauze tijdens de vormingsdagen in Zeist

20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

Al 32 jaar humanistisch geestelijk vormingswerk met militairen

F. Spoelstra

In een artikelenbundel ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van de dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht, mag een bijdrage over het humanistisch vormingswerk niet ontbreken. Gezien zowel de aanleiding als de opgelegde maximale lengte kan deze bijdrage geen grondig uitgewerkt inhoudelijk artikel worden. Ik zal mij dan ook beperken tot een stukje geschiedenis, de belangstelling voor en de beeldvorming over vormingswerk en de doeleinden van humanistisch geestelijk vormingswerk in de krijgsmacht.

Historie in vogelvlucht

Het op 27 januari 1946 opgerichte Humanistisch Verbond richtte op zijn beurt, samen met o.a. het toenmalige Nederlands Verbond van Vakverenigingen, op 14 oktober 1948 het Humanistisch Thuisfront op, met als doel om vanuit dit organisatorisch kader geestelijke zorg te bieden aan niet-godsdienstige militairen. Dat heette aanvankelijk 'praktisch humanisme' en later 'geestelijke verzorging'. Concreet werden in 1951 de taken van het Humanistisch Thuisfront als volgt omschreven:

1. geestelijke verzorging voor buitenkerkelijke militairen, zoals de kerken dat doen;
2. contacten met deze militairen (o.a. in ziekenhuizen en sanatoria) door bezoek, briefwisseling, zenden van boeken en kranten;
3. oprichting en exploitatie van militaire tehuizen, waarin de bezoekers ook creatief en geestelijk bezig kunnen zijn;
4. radio-uitzendingen voor militairen en hun familie;
5. hulp waar nodig aan gedemobiliseerden.

(Uit bijna elk van deze punten is af te lezen hoe belangrijk de zorg ook was voor de in die tijd in Indië verblijvende militairen.)

Zo startte vanuit het Humanistisch Thuisfront in 1952 – om precies te zijn op 17 november en vooralsnog op proef met rijkssubsidie – een twaalftal 4-daagse **bezinningsbijeenkomsten** voor maximaal 30 deelnemers per groep. De bijeenkomsten vonden plaats in het confe-

---

Drs. F. Spoelstra is stafraadsman en (tot 1985) parttime directeur van het Coornherthuis, humanistisch vormingscentrum voor militairen

---

rentie- en vakantiecentrum van het Humanistisch Verbond 'De Ark' in Nunspeet. Na de eerste bekendmaking gaven zich reeds 600 deelnemers op. Aan belangstelling dus geen gebrek en dat zou zo blijven: bijvoorbeeld in 1958 866 en in 1959 1455 deelnemers. Voldoende basis in elk geval om in 1960 een huis in Driebergen te kopen dat, genoemd naar de humanist Coornhert, in gebruik werd genomen als vormingscentrum.
Onmiddellijk steeg het aantal deelnemers tot ver boven de 2000. In latere jaren liepen deze aantallen door verschillende omstandigheden weer wat terug, aanvankelijk door o.a. diensttijdverkorting, later bijvoorbeeld ook door verkleining van de gemiddelde groepsgrootte in verband met gewijzigde methodisch-didactische opvattingen in het vormingswerk.

Na bijna twaalf jaren vormingswerk onder auspiciën van het Humanistisch Thuisfront werd in 1964 de dienst Humanistisch Geestelijk Verzorging (HGV) bij de krijgsmacht toegelaten, eerst voor drie jaren op proef en vanaf 1967 definitief. De toenmalige directeur (tevens vormingsleider, zoals dat toen nog heette) van het Coornherthuis, H. J. J. Lips, werd de eerste hoofdraadsman van deze dienst, die nog vier raadslieden telde. Hij behield de directiefunctie en bleef in het uitvoerend vormingswerk gesteund worden door één vormingswerker.
Weldra werd het gewoonte om bij uitbreiding van het aantal raadslieden een der nieuw aangestelden vóór plaatsing in een rayon eerst enkele jaren in te zetten in het Coornherthuis, waardoor dit permanent over twee vormingswerkers kon beschikken en de hoofdraadsman 'slechts' de formele directiefunctie bleef behartigen.

Het zou tot september 1981 duren voor weer een mijlpaal voor het humanistisch vormingswerk werd bereikt: de verhuizing van vormingscentrum en bureau hoofdraadsman van Driebergen naar Zeist. Het vormingswerk kon worden voortgezet in een grotere (maximale beddencapaciteit verhoogd van 50 naar 70) en, na grondige verbouwing, aan de eisen des tijds aangepaste accommodatie.
Na een aanloopperiode begonnen de jaarlijkse deelnemersaantallen (die de laatste jaren ruwweg schommelden rond 1500) dan ook te stijgen: 1915 in 1983 en voor 1984 is de *verwachting ruim 2000.*

Potentieel had dit laatste getal in 1984 aanzienlijk hoger kunnen liggen, omdat vele tientallen groepen (vnl. van de parate troepen) moesten worden afgewezen wegens gebrek aan begeleidende krachten.
Toenemende belangstelling dus nog altijd voor de humanistische vormingsdagen, ondanks tegelijkertijd merkbare terugloopverschijnselen bij een grote 'toeleveraar', de opleidingsscholen voor dienstplichtigen en jong beroepskader.

Het was daarom des te meer een tegenvaller dat de, parallel met de verhuizing geplande en voor een optimaal gebruik van het pand noodzakelijke, uitbreiding van de vormingsstaf op zich liet wachten. (Reeds in 1979 en 1981 waren uitvoerig beargumenteerde verzoeken tot uitbreiding van het raadsliedenbestand, waarbinnen hoge prioriteit voor tenminste een derde vormingswerk(st)er, aan Defensie gericht.) Noodgedwongen belastte de dienst tenslotte in 1983 en 1984 enkele raadslieden met een parttime vormingstaak in het Coornherthuis, naast hun rayonwerk. Verder besloot zij onlangs om haar stafraadsman, die sinds 1981 parttime de directiefunctie van de hoofdraadsman had overgenomen, op diens eigen verzoek weer in zijn oorspronkelijke functie te doen terugkeren en om met ingang van 1985 een raadsman uit een rayon fulltime in te zetten voor het Coornherthuis als directeur/vormingswerker. Tevens werd besloten om opnieuw, bij wijze van noodmaatregel, degene die de eerstkomende vakature voor raadsman/vrouw gaat vervullen, in de loop van 1985 ook tijdelijk als vormingswerk(st)er in het Coornherthuis te plaatsen.

Uit dit stukje geschiedenis, waarin tot slot de meest recente ontwikkeling werd 'meegenomen', is hopelijk tevens duidelijk geworden hoe hoog de prioriteit van vormingswerk altijd is geweest voor de dienst HGV. Dit vanzelfsprekend naast de primaire taak van individuele begeleiding van mensen die daarom vragen en het, vooral later ontwikkelde, voorwaardenscheppende werk in commissies, overleg- en adviesorganen e.d.
De omstandigheid dat die dienst zelf twintig jaar geleden rechtstreeks is voortgekomen uit de reeds een dozijn jaren bestaande humanistische bezinningsconferenties met militairen, zal aan die prioriteitsstel-

ling het hare hebben bijgedragen. En dat werd sindsdien versterkt door de mogelijkheden van het 'vormingswerk van kortere adem' tijdens de zgn. GV-uren voor dienstplichtigen gedurende diensttijd.
Het mag dan ook niet verwonderlijk heten, dat de herhaalde pogingen vanuit verschillende hoeken van de krijgsmacht om tot aantasting, c.q. beperking van de GV-uren en/of de vormingsdagen te komen, telkenmale op krachtig verzet moesten stuiten, juist en in het bijzonder van humanistische zijde.
Dat dit verzet niet alleen een historische oorzaak had, maar uiteraard ook een inhoudelijke, mag blijken uit het hierna gestelde.

Belangstelling en beeldvorming
In het voorgaande werden al enkele aanduidingen gegeven van enerzijds de getalsmatige belangstelling voor (humanistisch) vormingswerk en anderzijds de pogingen tot beperking van dit werk (toch een vorm van interesse immers, zij het een negatieve).
Ook aan **theoretische** belangstelling voor 'vorming' heeft het bij tijd en wijle binnen de krijgsmacht niet ontbroken. Als uitvloeisel van de roerige zestiger jaren (Berkeley, Parijse meirevolutie van '68, Maagdenhuisbezetting in Amsterdam e.d.) verschenen in de zeventiger jaren, ook in krijgsmachtkringen, nogal wat publikaties, waarin aandacht werd besteed aan het begrip vorming (1). In een aantal daarvan ging het geheel of ten dele om de relatie tussen persoonsvorming en bedrijfsvorming, een onderwerp dat eveneens menigmaal het 'hete hangijzer' zou vormen van – soms felle – discussies in landelijke werkgroepen en commissies (2), die werden ingesteld om adviesnota's uit te brengen over opleiding, scholing en vorming van militairen.

Minstens één opmerkelijk punt viel er waar te nemen bij nadere beschouwing van die publikaties en discussies: een gemeenschappelijk uitgangspunt was vrijwel altijd een bepaalde, en in het welzijnswerk algemeen aanvaarde, definitie van vorming, afkomstig uit 'de nota met de lange naam' (3). Deze definitie luidt: **'Vorming** is een proces in de persoon waarbij deze komt tot een beter verstaan van zichzelf en zijn situatie, tot een kritische waardering daarvan en tot een bewuste en gerichte hantering van de mogelijkheden in zijn situatie. **Vormingswerk** is intentioneel gericht op de bevordering van

dit proces.' Een veel minder vaak geciteerde, maar voor de praktijk zeer wezenlijke, toevoeging in die nota luidt: 'Aan vormingswerk neemt men deel op basis van vrijwilligheid; het individu wordt er uitgenodigd tot **zelfvorming** door het aanbieden van informatie, door gelegenheid te bieden voor dialoog en confrontatie, door oefening in vaardigheden en door deelname aan acties.'
Nu dragen deze omschrijvingen uiteraard het stempel van de tijd waarin ze ontstonden, eind zestiger jaren, met daarin de roep om democratisering, inspraak, medezeggenschap, struktuurveranderingen, 'de verbeelding aan de macht', maatschappijvernieuwing enz. En juist die omstandigheid zou – althans mede – oorzaak kunnen zijn geweest van de in de krijgsmacht in het algemeen geringe animo om vormingswerk (met de definities waarvan verbaal dus dikwijls wel werd ingestemd) toe te laten in de krijgsmacht, laat staan het te stimuleren en er goede strukturele voorwaarden voor te scheppen.

Niet minder opmerkelijk dan dat vaak eensluidende theoretische uitgangspunt was dan ook het verschijnsel dat, wanneer het er om ging concrete beleidsaanbevelingen te doen, in menige discussie nogal eens van militaire zijde uitspraken konden worden vernomen als: 'ja, ik vind die persoonsvorming heel goed, maar dat kan niet in de krijgsmacht met zijn specifieke doelstelling'; 'persoonlijke ontplooiing (of geestelijke vorming, of bezinning op existentiële vragen), jawel hoor, maar niet in diensttijd'; 'dat had immers allemaal al veel eerder moeten gebeuren, in de opvoeding en het onderwijs' (daarmee het permanente karakter van een ieders persoonlijk zelfvormingsproces ontkennend) of cynischer 'de krijgsmacht is nu eenmaal geen proeftuin voor maatschappijvernieuwers'.
Kortom, men schrok er voor terug om (voorstellen te doen teneinde) de daad bij het woord te voegen.

Waarom deze problematiek hier weer eens aangeroerd? Omdat naar mijn idee in die afwerende houding ten opzichte van vormingswerk in de krijgsmacht tot op heden weinig is veranderd. En dat roept vragen op, althans bij mij.
Kan die weerstand nu enkel en alleen worden geweten aan de vrees voor veranderingen in de eigen bekende en vertrouwde denkwijzen

en gedragspatronen bij militairen? Kan het zijn dat ook het (geestelijk) vormingswerk zelf tot een bepaalde beeldvorming omtrent zichzelf aanleiding heeft gegeven?
Is het aspect van de bezinning op existentieel-relevante vragen niet wat ondergesneeuwd geweest door een sterke nadruk op sociale en maatschappelijke problemen? Heeft bijvoorbeeld het vraagstuk van de kernbewapening met de daaraan verbonden ernstige gewetensnood van veel militairen niet zoveel gewicht en tijdsinvestering gekregen (hoe terecht ook op zichzelf!), dat misschien een aantal potentieel cultuurvernieuwende ontwikkelingen aan de aandacht van het geestelijk vormingswerk dreigen te ontsnappen? (4)

De beantwoording van vragen als deze kan naar mijn mening van niet geringe invloed zijn op de beeldvorming over het (humanistisch) geestelijk vormingswerk met militairen. Daarnaast blijft het m.i. ook zonder dat een permanente opgave om een – veelal op onbegrip en vooroordelen berustende – negatieve beeldvorming te blijven bestrijden, onder meer door steeds opnieuw te trachten doelstellingen, intenties en werkwijzen te verhelderen.

Bezinning en bewustwording
Sprekend over doeleinden van humanistisch geestelijk vormingswerk in de krijgsmacht, dient vooraf met nadruk te worden herinnerd aan het feit dat de krijgsmacht niet zomaar een groot bedrijf is als vele andere. Ze heeft een zeer specifiek en uniek doel en haar middelen zijn daar naar. Ze moet leven en goed van de Nederlandse bevolking beschermen en zonodig met geweld verdedigen tegen een mogelijke aanval van buitenaf, en ze moet dat doen met middelen die momenteel allesvernietigend kunnen zijn. Een ethisch controversieel probleem derhalve van de hoogste orde, dat menigeen bijkans onoplosbaar voorkomt.
Wanneer ergens, dan is het daarom wel hier dat begeleiding van mensen in geestelijke nood, desgevraagd, mogelijk moet zijn. Wanneer ergens, dan is het ook hier dat diepgaande bewustwording van de eigen levens- en arbeidssituatie aanwezig behoort te zijn. Wanneer ergens tenslotte, dan vooral hier dat bezinning mag worden gevraagd op menselijke grondprincipes als vrijheid, verbondenheid

en verantwoordelijkheid, alsook op het vaststellen van eigen grenzen ten aanzien van gehoorzaamheid, geweldshantering en groepsgedrag.

Humanistisch geestelijke verzorging staat voor de stimulering van het vermogen van mensen tot zelfstandige oordeelsvorming en kritische deelname aan de eigen bestaansverhoudingen. Zij spreekt haar deelnemers aan op hun functioneren als redelijke en zedelijke mensen met een democratische houding, die gelijkwaardigheid, vrijheid en onderlinge verbondenheid centraal stellen. Zij bevordert tenslotte zoveel als mogelijk is de bovengenoemde bewustwording van en bezinning op de eigen levenssituatie van mensen in de krijgsmacht. De krijgsmacht heeft ethisch gezien de onontkoombare plicht – juist vanwege haar unieke doelstelling, die immers in uiterste instantie betrokken is op leven en dood van mensen – om de **zelfbezinning** van haar leden te garanderen, te stimuleren en er de voorwaarden voor te scheppen. Verder zal zij met de eventueel in handelen omgezette consequenties van die bezinning steeds zeer gewetensvol dienen om te gaan. Met andere woorden: zelfbezinning is niet slechts een onmisbaar element van een optimale persoonsontplooiing, maar evenzeer een ethische opdracht, die noodzakelijk voortvloeit uit de waarden die de krijgsmacht tot taak heeft te verdedigen.

De activering van dit permanente proces van zelfbezinning is een belangrijke taak van geestelijke verzorgers, c.q. vormingswerkers. Door hun specifieke status (GV-ers zijn voor de inhoud van hun werk geen verantwoording schuldig aan de militaire overheid, maar aan hun zendende instantie) is de onafhankelijke situatie, waarbinnen dit proces dient plaats te vinden bij hen het best gewaarborgd. Ook zal duidelijk zijn dat – in het bijzonder in dit geval – die zelfbezinning nooit uitsluitend kan en mag worden verwezen naar plaatsen en tijden buiten de eigen arbeidssituatie, waarmee zij immers zo nauw verbonden is.

1) Een kleine bloemlezing, zonder de pretentie van volledigheid. Eind 1970 verscheen een rapport van de Nationale Raad Welzijn Militairen en ook een van de werkgroep 'Burgerschapskunde' van de Kon. Luchtmacht, die beide vnl. de staatsburgerlijke vorming

tot onderwerp hadden. Tezelfdertijd werd in het rapport 'De mens in de KLu in de zeventiger jaren' aandacht gevraagd voor vorming, en wel als middel om te komen tot een noodzakelijk geachte mentaliteitsverandering. In april '71 publiceerde de VVDM een rapport 'Vorming voor militairen' (waaraan in EGO van juli '71 een uitvoerige, kritisch waarderende recensie werd gewijd door H. J. J. Lips). In januari '73 verscheen in de brochure-reeks Kernvraag (van de prot. en r.k. GV-diensten) het 35e nummer onder de titel 'Vorming' (met 7 artikelen). In de artikelenbundel 'Welzijn en krijgsmacht' (Deventer, 1977) schreef M. H. von Meijenfeldt over 'Vorming in de krijgsmacht'. In De Militaire Spectator van maart '78 schreef de legerpredikant drs. G. J. van den Heide over 'De verhouding geestelijke vorming-bedrijfsvorming' en in DMS van oktober '78 schreven N. F. J. Diks en H. Horstman over 'De relatie tussen bedrijfsvorming en geestelijke verzorging.' Tenslotte bracht EGO in december 1978 een extra nummer (nr. 13) uit met een zevental artikelen over humanistisch geestelijke verzorging en vorming.

2) Van o.a. de Nationale Raad Welzijn Militairen en de Stuurgroep Maatschappelijke Invloeden in de Krijgsmacht.

3) De nota 'Functie en toekomst van het vormings- en ontwikkelingswerk met volwassenen in de Nederlandse samenleving' werd uitgebracht door een studiecommissie in opdracht van het bestuur van het Nederlands Centrum voor Volksontwikkeling, Amersfoort, december 1969. Zij werd tevens uitgegeven als nr. 5 in de reeks 'Vormingswerk, theorie en praktijk' door H. D. Tjeenk Willink, Groningen.

4) In dit verband citeer ik met instemming een passage uit het slot (pag. 34) van de nota 'Humanistisch geestelijk vormingswerk' (uitgave Humanistisch Verbond; Utrecht, november 1983):

"Nu we met zijn allen klem zijn komen te zitten in de ekonomische krisis, milieuproblematiek en kernwapenwedloop, moet het ieder duidelijk zijn, dat de oude manier van probleemoplossing niet meer werkt. Bezinning is nodig en een nieuwe zingeving van de relatie tussen mens, maatschappij, natuur en kosmos. Ze moet minder op het materiële, het 'hebben' en meer op het spirituele, het 'zien' van nieuwe mogelijkheden gericht zijn. Deze nieuwe levensvisie kan getypeerd worden door verwondering, nieuwsgierigheid, kreativiteit, eerbied en verder door durf om verstarde strukturen te doorbreken, 'grensverleggend' gedrag te vertonen en om de onbekende terreinen die mensen in het gezamenlijk avontuur van nieuwe zingeving blootleggen, behoedzaam te exploreren.

Humanistisch geestelijk vormingswerk kan mensen ontvankelijk maken voor deze nieuwe mentaliteit. Het is daarom geen luxeverschijnsel, maar een uiterst geschikt middel om mensen er van bewust te laten worden, dat ze aan het begin staan van wat wel eens het 'Aquariustijdperk' wordt genoemd, de periode waarin allerlei onvermoede geestelijke mogelijkheden van de mens verwezenlijkt gaan worden." (Hier wordt verwezen naar het boek van Marilyn Ferguson: De aquariussamenzwering, Ankh-Hermes, Deventer 1982.)

20 jaar dienst humanistisch geestelijke verzorging bij de krijgsmacht

Een boeiend en bindend beeldpatroon

J. F. Sinke

De bijdragen van verschillende schrijvers in deze jubileumbundel, ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van de dienst Humanistisch Geestelijke Verzorging (HGV) bij de krijgsmacht, bieden mij een eenmalige kans om te reageren op wat **anderen** over onze dienst en ons werk te zeggen hebben. Die kijk van anderen vind ik bijzonder belangrijk omdat zij, wellicht beter dan degenen vanuit de humanistische kring zelf (en dat slaat hier ook op de artikelen van Tielman en Spoelstra, die ik derhalve niet in mijn beschouwing betrek) ons kunnen wijzen op de goede en verkeerde kanten van ons bestaan als dienst HGV.
En omdat humanisten steeds bereid zijn zich rekenschap te geven van zichzelf en hun handelen, worden de verschillende 'commentaren' op ons werk van een aantal auteurs met graagte als middel tot rekenschap-geven aanvaard.

Een spiegel voorgehouden
Staatssecretaris Hoekzema, generaal-majoor Tros, hoofdluchtmachtpredikant Karreman, vice-president van 'Ons Belang' Heckers, vertegenwoordigers van de twee belangenverenigingen van dienstplichtige militairen, Brocken (VVDM) en Michielen (AVNM), de luitenant Van Tussenbroek, leveren dit 'externe' commentaar. Maar ook Vonk behoort tot die groep. Weliswaar humanistisch tehuisleider, maar zo voorzien van ervaringen van 'buiten', dat ook zijn informatie een bijdrage bevat aan het (externe) beeld van ons werk.
Het zijn vooral deze acht schrijvers die ons een spiegel voorhouden van hoe de dienst HGV, in de verschillende verschijningsvormen ervan, wordt gewaardeerd, van kritische kanttekeningen wordt voorzien en doorgaans positief wordt ondersteund.
Van belang daarbij is nog te zeggen dat deze schrijvers een redelijke doorsnee bieden van de beleids- en werksectoren waarin en waaraan de dienst HGV haar bestaansrecht ontleent: een beleidsverantwoordelijk bewindsman, een verticale doorsnee van de militaire organisatie, vertegenwoordigers van de directe cliëntele van de HGV, een

---

Dr. J.F. Sinke is hoofdraadsman

---

belangrijke stem van de confessionele GV en een voor het praktisch werk ondersteunende functionaris (de tehuisleider). Ieder voor zich vertolkt daardoor niet alleen de persoonlijke visie op ons werk, maar ongetwijfeld tevens een deel van datgene dat er aan beeldvorming ten aanzien van ons in de politieke, militaire en kerkelijke 'achterban' leeft.
Laat mij nu eens proberen wat nader greep op dat beeld van ons te krijgen via deze waarnemers van buiten. Ik zal daarbij eerst ingaan op het beeld als totaliteit en vervolgens enkele conclusies daaruit trekken. Daarna kom ik wat nader inhoudelijk terug op de kritische kanttekeningen die bij ons werk zijn gezet en tenslotte probeer ik na te gaan wat wij met deze beeldvorming nu verder aanmoeten.

Samenvatting van het beeld
Uiteraard kort samengevat, leveren de acht schrijvers dit beeld van de dienst HGV en haar werk. Unaniem treft men de grondtoon aan dat de GV in het algemeen een belangrijk goed is voor de militair als mens. Daarbij levert de HGV door het zo nadrukkelijk centraal stellen van de mens, niet alleen een waardevolle bijdrage aan het (geestelijk) welbevinden van de mens (Hoekzema, Tros, Karreman), maar ook een heel aparte. Heel apart in de zin, dat er in de afgelopen 20 jaar een duidelijk verschil van benadering van mens en krijgsmacht door de HGV is waargemaakt, welke tot op zekere hoogte anders resp. positief afsteekt bij de benadering van de confessionele GV.
Kennelijk zijn hier een principe en praktijk van GV tot stand gekomen welke bij een fors aantal militairen bijzonder, mede door de kritische opstelling ervan, is gaan aanspreken. Vooral bij de vertegenwoordigers van de drie belangenverenigingen welke zich sterk verwant voelen met het werk van de HGV en er, met behoud van ieders doelstelling en taak, parallellen bij vaststellen.

Tevens wordt van verschillende kanten gewezen op de weerstand van een aantal beroepsmilitairen ten aanzien van de HGV als dienst, alsmede weerstand of tegenwerking van een deel van de confessionele GV ten opzichte van de niet-godsdienstige HGV. Is het staatssecretaris Hoekzema die zijn bevreemding uitspreekt over de kennelijk onwrikbare standpunten van de kerken en het Humanistisch Verbond

als het gaat om een herverdeling van het aantal GV-ers, van militaire zijde worden zowel positieve als negatieve ervaringen gemeld van de wijze waarop door een deel van de confessionele zijde tegen de HGV wordt aangekeken. Karreman levert vanuit de erkenning van de tegenstellingen tussen humanisme en christendom een pleidooi tot dialoog zowel theologisch-ethisch als praktisch.
Van diverse zijden wordt gesteld dat de dienst HGV in personeel opzicht onderbezet, zo niet achtergesteld is gezien de behoefte van militairen aan de HGV, mede tegen de achtergrond van de sterk toegenomen ontkerkelijking. De staatssecretaris geeft bij dit punt te kennen dat de 'wachttijd' voor het HV nu bijna ten einde is, uiteraard zonder zich te kunnen uitspreken over de toekomstige verdeelsleutel tussen confessionele en humanistische GV-ers.

Bij dit overwegend positieve beeld van ons werk worden wel diverse kritische kanttekeningen geplaatst of vragen gesteld juist bij de kritische werk-opvatting van de dienst HGV, welke door anderen overigens als positief wordt ervaren, omdat de humanistische principes van zingeving voor mensen volledig passen binnen de grondslagen van een democratische rechtsstaat. De kritische kanttekeningen hebben met name betrekking op:
– de verhouding mens-organisatie en de onvoorwaardelijke keuze voor de mens;
– de inhoud en vormgeving van de standpunten van de HGV inzake kernbewapening en andere (ethische) kwesties, onder meer naar voren gebracht via ons maandblad EGO.

Beoordeling van het beeld
Het is opvallend en de moeite van het constateren zeer waard dat er, door dit zoëven samengevatte beeld van de dienst HGV, een kennelijke en verregaande verschuiving heeft plaatsgevonden in de externe opvattingen over de plaats, positie en functie van de HGV bij de krijgsmacht in de afgelopen twintig jaren.
Was het in de jaren '60 vóór en tijdens de invoering van de dienst HGV als 'Fremdkörper' (Heckers) in de krijgsmacht, een netwerk van weerstand en tegenwerking van leidinggevende militairen en een groot deel van de confessionele GV (en staatssecretaris Hoekzema voegt

daaraan nog enkele punten toe uit de politieke emancipatie-strijd), thans komt van een afwijzing van de zin en noodzaak van deze **ongodsdienstige** GV niet de lichtste aanwijzing naar voren.
Het omgekeerde is het geval, waarbij met name van de kant van de militaire belangenverenigingen (een aanzienlijk deel van onze cliëntele) sterk wordt gepleit voor een opheffing van de personele achterstand en achterstelling van de dienst HGV ten opzichte van de diensten der confessionele GV. In dat verband is ook van belang het pleidooi van Karreman voor een echte dialoog tussen christendom en humanisme, niet vanuit de karikaturen ervan over en weer, maar vanuit een fundamentele erkenning van elkaars gelijkwaardigheid en bestaansrecht.

Enkele conclusies
Uit het voorafgaande samengevatte beeld van de HGV en de beoordeling daarvan, durf ik nu, anno 1984, drie niet onbelangrijke conclusies te trekken:

1. Mocht dit al niet vele jaren duidelijk zijn, dan kan en moet nu definitief worden vastgesteld dat het proces van twijfel aan, laat staan twist over het **bestaansrecht** van de HGV als afgesloten moet worden beschouwd. Politiek-parlementair gezien was dit al een feit bij de voorlopige (1964) en onvoorwaardelijk bij de definitieve (1967) toelating van de dienst HGV tot de krijgsmacht. Het is nu ook een psychologische (de – individuele – aanvaarding) en sociologische (de brede waardering en ondersteuning) werkelijkheid geworden.
Het uitspreken, op grond van de beelden in dit boekje, van dit feit is geen kleinigheid. Het betekent niet minder dan dat de niet-godsdienstige variant van geestelijke zorg voor mensen, ook binnen de krijgsmacht, tot een historisch en maatschappelijk feit is geworden. Dit betekent ook dat vragen, kritiek e.a. bij de dienst HGV alleen nog betrekking kunnen hebben (en blijken te hebben getuige de acht auteurs) op de **bestaanswijze** (haar structuur, methodiek, publiciteit e.d.) van deze niet-godsdienstige variant van GV.

2. Militairen en confessionele GV blijken, ieder voor zich, het eerdergenoemde proces van acceptatie van en min of meer kritische waar-

dering voor ons werk redelijk positief te hebben doorstaan.
Voor de militairen wijst dat erop, dat in hun wereld het een en ander ten positieve is veranderd. Hoewel hun taakstelling als militair dezelfde is gebleven, is de individuele aandacht voor de mens, binnen het kader van hun functionele (on)mogelijkheden, toegenomen. Tevens is de tolerantie voor kritiek op de militaire organisatie en hun plaats (niet hun persoon!) daarin vergroot. Krijgsmacht en samenleving hebben door hun meer toegenomen wisselwerking, elkaar wellicht toch bevrucht en de vroegere koud-water-vrees van militaire kant voor zo goed als alle kritiek, is verminderd. Zelfs gaat de functie van opbouwende kritiek (vanuit de HGV) waardering ondervinden.
De confessionele GV blijkt het nog steeds moeilijk te hebben met onze aanwezigheid als niet-godsdienstig alternatief voor mensen met geestelijke vragen of geestelijke nood. De geschiedenis en praktijk van de kerkelijke GV trekt (tot op heden), Karreman ontkent dat ook niet, een rode draad van weerstand en argwaan ten opzichte van de HGV. Toch wijst hij ook op de fundamentele aanvaarding van ons werk en de toegenomen noodzaak tot dialoog tussen christenen en humanisten.

Voor de kerken en hun GV – zo is mijn mening – dient de huidige positie, functie en aanvaarding van de HGV een punt van toenemende aandacht te worden. Als het bestaansrecht van de HGV vanaf heden historisch en maatschappelijk onontkoombaar is, dan betekent dit dat de kerken er niet meer omheen kunnen vanuit die situatie het humanisme ernstig te nemen en als gelijkwaardige partner van binnenuit de werkelijke ruimte te gunnen waarop met name de niet-godsdienstige mens, i.c. de militair, recht heeft. Vanuit humanistische zijde is de bereidheid tot dialoog aanwezig en gelukkig zijn eerste pogingen tot een gesprek tussen kerken en Humanistisch Verbond al van start.

3.Het vraagstuk van de toekomstige omvang van de dienst HGV blijkt (toezegging staatssecretaris Hoekzema) zich in zijn eindfase te bevinden. Dat wordt ook hoog tijd, wetende dat er al vanaf april 1979 een uitvoerig gedocumenteerd verzoek bij de minister ligt om uitbreiding (i.c. verdubbeling in vijf jaar) van het aantal raadslieden. Maar,

belangrijk is nu vooral ook dat het pleidooi tot uitbreiding publiekelijk wordt uitgesproken door die militairen (de vertegenwoordigers van de belangenverenigingen m.n.) die een belangrijk deel van onze deelnemers vormen. Dat is (opnieuw) meer dan bemoedigend.

Kritische kanttekeningen bij ons werk

Niet alleen blijkt uit de artikelen van de acht auteurs dat een boeiend en stimulerend beeld van en over ons werk te voorschijn komt, waaruit de zojuist geformuleerde conclusies konden worden getrokken, het beeld bevat ook kritiek op ons werk. Kritiek met name op onze onvoorwaardelijke keuze voor de mens en de houding die dat ten opzichte van de militaire organisatie kan opleveren. Kritiek ook op onze stellingname inzake ethische kwesties en de vormgeving van die stellingname, onder meer via ons maandblad EGO.

Die kritiek is mij welkom, omdat ik er nu ook – in de eerder genoemde sfeer van rekenschap durven geven – openlijk op in kan gaan. Eerst wil ik daarbij kort samenvatten wat wij met ons werk beogen. Van daaruit zal ik aangeven waarom derhalve ons 'kritisch beleid' onontkoombaar is. Tenslotte zal ik me afvragen wat wij als dienst HGV met die kritiek moeten doen.

Hoewel een lang betoog aan de hand van inmiddels vele publikaties zou kunnen worden opgezet over onze doelstelling, moet ik het hier kort houden. Wat wij beogen in ons werk als dienst HGV is dit:

– de samenleving zadelt een aantal mensen op met een afschuwelijke taak (eventuele geweldshantering op massa-schaal) welke vervuld wordt in en door de krijgsmacht. Vanuit de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor het geweldsvraagstuk en wat dat voor mensen binnen de krijgsmacht geestelijk en ethisch kan betekenen, willen wij met deze mensen solidair zijn;

– solidariteit betekent voor ons het onvoorwaardelijk gaan staan naast mannen en vrouwen binnen de krijgsmacht uitsluitend vanuit hun persoonlijke behoefte aan hulp, vorming en ethische ondersteuning;

– uitgangspunt is daarbij het individuele recht van mensen op zelfwording, zelfstandig denken en oordelen en het kunnen komen tot eigen keuzen, overtuigingen en het kunnen waarmaken van hun eigen verantwoordelijkheid en levensovertuiging of geloof.

Begrippen als (geestelijke) ruimte, vrijheid, zelfstandigheid en verantwoordelijkheid geven de aanknopingspunten voor raadslieden en vormingswerkers om zo met mensen om te gaan dat deze doelen in het proces van individuele begeleiding, vorming in groepen en overlegsituaties met (leidinggevende) militairen ook zo ver mogelijk kunnen worden gerealiseerd. Doorgaans vinden deze processen van hulp, vorming en overleg plaats in een goede sfeer met de militaire leiding. Daar waar echter het belang van de mens, vanuit de bovengenoemde doelen, ondergeschikt wordt gemaakt aan anti-menselijke belangen en ook die mensen zelf daarmee in hun fundamentele geestelijke rechten (dreigen te) worden aangetast, kiezen wij onvoorwaardelijk voor die mens. En dat kan soms fricties of conflicten opleveren.
Vanuit deze konsekwente opstelling, die niet dogmatisch maar redelijk verantwoordbaar moet zijn, hebben wij derhalve in het verleden ook daar publiekelijk stelling genomen waar het geweten van militairen te zwaar, onnodig en ethisch (vanuit de humanistische maatstaf) onaanvaardbaar onder druk werd gezet. Het vraagstuk van de kernbewapening is daarbij slechts één voorbeeld uit vele kwesties van de afgelopen twintig jaar waarin en waartegen wij ons als dienst, mede via het Humanistisch Verbond uitspraken. Steeds opnieuw vanuit het bovenstaande mensbeeld.

Wat te doen met kritiek en beeldvorming?
Toch zijn er verschillende kritische opmerkingen van de auteurs, die wij als dienst HGV meer dan ernstig moeten nemen. Moet ik enerzijds vaststellen dat het vanuit de totaal verschillende taakstelling van de krijgsmacht en de doelstelling van het mensbeeld van de dienst HGV, onontkoombaar is dat onze kritische functie terwille van de mens zal blijven bestaan, over de wijze waarop wij dat doen zullen we kennelijk extra moeten gaan nadenken. De auteurs dragen daar materiaal voor aan, alsmede een aantal 'trefwoorden' vanuit welke grondhouding wij dat proces van zelfonderzoek zouden kunnen aanpakken.

Wat het materiaal betreft komt duidelijk naar voren dat wij ons moeten bezinnen over onze relatie met een deel van de beroepsmilitairen. Hoe komt het dat daar nog steeds over ons de wenkbrauwen worden

gefronst (Heckers) en soms zelfs wordt gedacht dat wij de krijgsmacht willen ondergraven (Van Tussenbroek)? Onderzoek hiernaar is kennelijk dringend nodig.

Ten tweede is ook duidelijk dat er op de wijze waarop wij onze kritische functie (EGO, maar ook de praktijk van ons werk) als dienst willen realiseren, interne bezinning nodig is. Wellicht zijn aspecten van onze toonzetting (Tros) niet aansprekend genoeg om het recht op en de plicht tot die kritiek ook goed over te doen komen. We moeten ook hierover nadenken, nog meer dan voorheen.
In het bijzonder de acht auteurs hebben ons een spiegel voorgehouden, waaraan wij niet alleen veel over onszelf hebben opgestoken, we zullen ook met hun kritiek moeten durven werken! Ieder geeft daarvoor een aantal 'trefwoorden', welke wij als adviezen van **vrienden** zullen moeten oppakken.